

SAJENKO, Pavel – BOLDAŇUK, Vladimír – BURSA, Stano: *Ve jménu cti!* Ostrava: Avartos 2022, 492 s. ISBN 978-80-11-02250-1.

Tematika partyzánského odboje nepatří v naší současné historické literatuře k těm nejvíce zpracovávaným. Nebylo tomu tak vždy, knih o partyzánech u nás v minulosti nevyšlo málo. Bohužel se bádání o této formě odboje pohybovalo až na čestné výjimky většinou ve dvou krajních polohách. Oslavné a skutečný stav věci více či méně nepřesně líčící knihy z období před rokem 1989 byly v další etapě vystřídány knihami, které na partyzánský odboj nahlížely takřka zrcadlově obráceně. Zatímco na krivení historie ve prospěch oslavy partyzánského hnutí se podíleli spíše odborní historikové, odplaty se po změně režimu chopili spíše historikové amatérští. V každém případě byla situace taková, že se šlo z extrému do extrému. Lze jen litovat, že zejména v té první etapě byla promarněna příležitost v úplnosti vytěžít a následně důvěryhodně zpracovat vzpomínky přímých účastníků. Z přirozených příčin už tato možnost po roce 1990 odpadla a ke slovu se tím více dostávala různá svědectví z druhé ruky, nebo svědectví poznamenaná dlouhým časovým odstupem od popisovaných událostí. V posledních třiceti letech také tato problematika, jak již bylo řečeno, nebyla zkoumána dostatečně intenzivně. Přesto se občas objeví kniha, která by neměla ujít pozornosti historiků a čtenářů se zájmem právě o toto období. Abych byl konkrétní, před jedenácti lety vyšla kniha Marie Hrošové *Na každém kroku boj* shrnující historii 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky a dotahující tak svým způsobem do konce projekt Josefa Příkryla ze 70. let. I přes některé dílčí nepřesnosti se jedná o dílo velmi kvalitní.

V loňském roce vyšla kniha, jež toto téma dále rozvíjí, a která je výsledkem mnohaleté práce kolektivu amatérských badatelů. Považuji za dobré na ni upozornit nejen kvůli velmi pozoruhodnému obsahu, ale také proto, že byla vydána ve velmi omezeném nákladu, nedostala se do široké distribuce a je tak spíše pravděpodobné, že mnozí zájemci se o ní ani nedozví. Což je ovšem škoda.

Hlavními autory jsou Pavel Sajenko, Vladimír Boldaňuk a Stano Bursa, kteří již dříve vydali knihy s podobným námětem *Výsadek Chan se nehlásí* (2015) a *Úkol splníme!* (2018). Výrazný podíl na některých pasážích mají ale i další badatelé uvedení pouze v textu: Ondřej Haša a Roman Babica. Kniha není novým vyčerpávajícím líčením partyzánské války na Moravě, ale je spíše zajímavým doplněním této historie a přináší také korekci některých dosud všeobecně přijímaných závěrů. Kniha nese možná poněkud zbytečně patetický název *Ve jménu cti!* a upřesňující podnázev

Působení sovětských zpravodajských paradesantních skupin a štábu 1. moravské partyzánské brigády Jana Žižky v oblasti moravsko-slovenského pomezí na přelomu let 1944/1945. Zajímavé bude povšimnout si už názvu partyzánské brigády. Oproti dosud vžitému a všude používanému názvu „československá“ je tu název „moravská“. Je známou skutečností, že označení brigáda získal partyzánský oddíl, původně vedený Jánem Ušiakem, a posléze ve svém původním prostoru rozbitý, a pak, až na počátku roku 1945 již jako zcela nově zformovaný pod velením Dajana Bajanoviče Murzina. Přerod oddílu v brigádu nebyl dosud nikde detailně objasněn. Autoři posuzované knihy přicházejí s novou, poměrně závažnou připomínkou. Na základě materiálů z kyjevských archivů dokládají, že příslušná složka s evidenční a archivní dokumentací vedená Ukrajinským štábem partyzánského hnutí nese název 1. moravská brigáda Jana Žižky. A stejný název použil sám Murzin i při zpracovávání poválečného hlášení o činnosti brigády. Důvod byl prostý. V době, kdy se partyzánům podařilo po delším období bez radiového spojení opět navázat kontakt s Ukrajinským štábem partyzánského hnutí (podle autorů knihy až na počátku března 1945) a požádat o udělení statusu brigády, bylo zjištěno, že název, který sami navrhovali a používali, už nese jiné uskupení – brigáda vedená Teodorem Polou a operující na Slovensku. Proto se součástí názvu stalo po vzájemné dohodě slovo „moravská“.

Nebylo to jediné překvapení, které vyplynulo z Murzinovy těsně poválečné zprávy. Zjistilo se rovněž, že se až dosud chybně uvádělo jméno komisaře oddílu. Bylo to dle autorů zapříčiněno drobnou lapálií a pak jistým informačním šumem. Murzinova zpráva byla už dlouho v rukou našich historiků, ke kterým se dostala jako kopie. Bohužel jako kopie, u níž nedopatřením chyběla první strana. Ta strana, na níž bylo uvedeno právě jméno brigády i jméno komisaře. Dosud se v literatuře uvádělo, že komisařem Ušiakova oddílu, který „šel do akce“ na konci srpna 1944, byl jistý Alexander Turský. Autoři knihy poukazují na zajímavou skutečnost, že sám Turský o tom, že by byl partyzánským komisařem, nikde ve svých vzpomínkách nehovoří, a docházejí k dosti převratnému závěru, který ovšem mají podložen důkladným výzkumem a archivními dokumenty, že Alexander Turský byl sice partyzánem, ale nikdy nebyl členem Ušiakova oddílu. Tím se mění také dosavadní složení původního jedenadvacetičlenného desantu. Vypadává z něj jméno Alexander Turský a přibývá jméno zcela nové – František Kovalčík. Na základě Murzinovy zprávy i na základě operační dokumentace skupiny Ušiak získané v Kyjevě autoři knihy dokazují, že právě Kovalčík byl jmenován prvním komisařem oddílu Ušiak. Kovalčík, krycím jménem Turskij. Po takřka 80 letech tak před

námi v historii oddílu vystává zcela nová postava, jejíž životní příběh před vstupem do Ušiakova oddílu autoři knihy popisují, ale jejíž další osudy se zatím nepodařilo plně rekonstruovat.

Podobně tajemně prozatím vyznívá postava jednoho z partyzánských velitelů, respektovaného a oblíbeného Ivana Petroviče Stěpanova, který mezi partyzány vystupoval jako sestřelený letec. Tato legenda byla posléze uvedena v pochybnost svědectvím partyzána Moskalenka, jenž vystupoval jako člen Stěpanovovy osádky a který přiznal, že si vše vymysleli po útěku z německého zajateckého tábora. Nikomu se ale dosud nepodařilo zjistit, kým vlastně Stěpanov skutečně byl. O řešení této otázky se nově pokusili Sajenko, Boldaňuk a Bursa, kteří předložili zajímavou verzi o pohraničnickovi z Karélie, ale k definitivnímu potvrzení jejich hypotézy bohužel chybí nezvratný důkaz. Tento a další příběhy je možné nalézt i na webových stránkách spravovaných Romanem Babicou www.jurickuvmln.cz.

Autorům se podařilo ztotožnit nebyvalé množství převážně sovětských parašutistů, k nimž v textu uvádějí velmi podrobná data podobně encyklopedicky jako to učinil Jiří Šolc v knize *Za frontou na východě*. Čtenář se tak může seznámit se životní dráhou všech členů v daném prostoru vysazených skupin: Nadožnyj, Fakel, Arap, Chan, Luč a Lvovskij. Podařilo se nově zrekonstruovat i příběh „kapitána Zeška“ (kpt. Virčenka) a jeho druhů, kteří se připojili v posledních týdnech k partyzánskému oddílu Olga a pomohli uhájit jeho nejcennější kořist, zajatého generála tankových vojsk Müllera. Nadto autoři dokázali získat fotografie většiny zmiňovaných partyzánů. Podkladem byly výzkumy v ruských a ukrajinských archívech a bohaté kontakty s tamními badateli a také rodinami sovětských parašutistů. Jednotlivé postavy, které tak čtenáři v některých případech dosud znali pouze jménem, nebo dokonce jen příjmením, na stránkách knihy ožívají v daleko konkrétnější podobě (viz například lékař oddílu známý dosud pouze jako Latypov).

Kniha je dílem nadšeneckým. Autoři ani nijak nepředstírají odstup od tématu. Sovětské výsadkáře, jimž především je kniha věnována, vnímají hlavně jako statečné bojovníky proti nacismu. To jim ale zároveň nijak nebrání připomínat i některá stinná místa a sporné okamžiky, jež se s jejich působením pojí. Kniha se tak poměrně výrazně odlišuje od podobných děl, která byla rovněž napsána amatérskými badateli a jež právě zdůrazňovala spíše temné stránky partyzánského odboje, který lícila s poměrně značným despektem. Máme na mysli zejména knihu *Hyeny* Jaroslava Pospíšila a knihu *Jak to bylo s partyzány* Bořivoje Nebojsy, jež přinášejí rovněž zajímavé informace a podněty, ale samy sebe zbytečně handicapují autorským přístupem.

Nadšenecký charakter je patrný i z grafické stránky knihy, která na první pohled postrádá profesionální úpravu. Pětisetstránková knize chybí i některé

atributy vědecké publikace, neuchyluje se ale k žádnému extrému. I přesto, že autoři svým hrdinům nepokrytě fandí, nejedná se o dílo propagandisticky oslavné. Jednotlivé příběhy jsou naopak líčeny velmi věcně, u všech důležitých faktů je uveden zdroj a někdy jsou doplněna i kopiemi dokumentů. Je třeba ocenit i velmi bohatý obrazový doprovod, sestávající převážně z portrétních fotografií, v mnoha případech unikátních.

Je velmi jednoduché mávnout rukou nad knihou, která není podepsaná renomovaným historikem. Po zkušenostech s některými takovými pracemi z poslední doby by tato nedůvěra dokonce mohla být pochopitelná. Někdy se ale vyplatí apriorní odsudky překonat. Pole, které vyklidili profesionální historikové, zkrátka obsadili badatelé amatérští. Výsledky jejich práce mohou být jistě někdy sporné, ale jak ukazuje i kniha, o níž je nyní řeč, chyby dělali při svém výzkumu i badatelé profesionální. Příkladem může být osoba partyzána Františka Ralbovského, jenž byl dosud vždy uváděn jako ten „špatný“ partyzán, kterého sám velitel Ušiak za nevhodné chování k podporovatelům partyzánů zastřelil. Jiří Šolc jej v knize *Za frontou na východě* zaměnil s jiným vojákem téhož jména a blátem tak byl vláčen zcela nevinný člověk, který naopak získal za svou bojovou činnost v úplně jiném prostoru vyznamenání a jenž se na nás v nové knize usmívá z fotografie z roku 1978.

Kniha *Ve jménu cti!* už počítá spíše se zasvěceným čtenářem, což ale neplatí bezvýhradně. Nicméně tomu, kdo by o dané problematice nic netušil, tu možná bude chybět potřebný kontext. Není tu vyprávěna celá historie partyzánské války na Moravě od září 1944 do osvobození, některé důležité postavy jsou tu zmíněny jen mimochodem, některé „příběhy“ jsou podány v takové zkratce, že to může pro nezasevěného čtenáře působit i zmatečně. Některé kapitoly jsou podány příliš stručně, jinde se autoři rozprávají. Je to dáno tím, že už se soustředí přímo na osoby svých partyzánů a na rozbor konkrétních situací a sporných momentů. To je jistá slabina knihy, ačkoli by se na druhou stranu dalo namítnout, že už tak se jedná o svazek velmi rozsáhlý a že potřebné rozšiřující informace lze dohledat v jiné literatuře, například v již zmíněné knize Marie Hrošové.

Nechci nikterak tvrdit, že autoři mají ve všem, co zjistili a napsali, pravdu, nemám možnost ověřit všechna jimi snesená fakta a hypotézy. Ale celková dikce i použité metody a kopie zmiňovaných dokumentů mne přesvědčují, že tomuto dílu je třeba věnovat pozornost.

Autoři knihy *Ve jménu cti!* nejsou profesionálními historiky, ale ke svému úkolu přistoupili, jako by jimi byli. Šli přímo k pramenům, ověřovali zjištěná fakta, konfrontovali výpovědi pamětníků s dochovanými archivními dokumenty, neopisovali bezhlavě to, co se po desetiletí tradovalo a co od sebe navzájem opísali právě i profesionální historikové. Jejich kniha

rozhodně stojí za pozornost všech, kdo se o danou problematiku zajímají. Jako četba i jako výzva k dalšímu bádání.

Tomáš Adamec

KORBEL, Tomáš: *Čeští architekti a stavitelé v 19. století: Profesní a společenský vzestup*. Praha: Univerzita Karlova 2021, 315 s. ISBN 978-80-7571-087-1.

Není úplně obvyklé, aby vůbec první větší publikační počín jedince stojícího na prahu vědecké kariéry vynikal v rámci nepřeberného množství vydávané literatury faktu natolik, abychom jej mohli označit za nadměru kvalitní, přínosný a zároveň inspirativní. Je přítom v podstatě jedno, o jaký obor lidské činnosti se jedná. Anotovaná práce Tomáše Korbela, která naplňuje výše uvedené charakteristiky, spadá svým zaměřením do historické vědy. Na úvod se sluší ještě dodat, že rodák z Trutnova a absolvent Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze získal za dizertaci, z níž posuzovaná monografie vychází, prestižní Cenu Josefa Hlávky udělovanou talentovaným pražským studentům s výjimečnými výsledky ve svém oboru.

Na moderní dějiny zaměřený (socio)kulturní historik Korbel předložil na více než tři sta stranách poutavý příběh o odborné přípravě, profesní i mimo-profesní činnosti a společenském vzestupu architektů a stavitelů z Čech v průběhu 19. století. Zaměřil se přítom na generaci spolužáků Josefa Hlávky, konkrétně na Josefa Korela, Josefa Niklase, Adolfa Siegmunda a Karla Schlimpa. Práci charakterizuje snaha o prolnutí sociologizujícího přístupu s dějinami vzdělanosti, sociálními a hospodářskými dějinami, tedy kombinace, která není v české historiografii příliš obvyklá, ale jejíž aplikování umožnilo autorovi téma adekvátně uchopit, pokládat si relevantní otázky a hlavně na ně nalézat patřičné odpovědi. Volbu tématu i autorův přístup k němu lze jediň kvitovat, vždyť prací zaměřených na technické vzdělávání v prostoru českých zemí v 19. století je doposud minimum a charakterizuje je převládající popisnost a absence širší výzkumné perspektivy. V podstatě totéž platí o studiu formování technické inteligence, které je u nás – na rozdíl například od německé nebo polské historiografie – stále spíše v plenkách, omezené většinou na biografie významných jedinců původem převážně z českojazyčného prostředí.

Publikaci otevírá krátký Prolog (s. 11–14), v němž autor načrtává příběh sjezdu někdejších studentů pražské polytechniky z přelomu 40. a 50. let 19. století v října 1891. Jeho zařazení do knihy není samoučelné, neboť jednak se jej zúčastnili takřka všichni hlavní aktéři Korbelova díla (výjimkou je pouze Niklas, který zemřel o čtrnáct let dříve), jednak jsou zde prezentovány výsledky dobového statistického šetření sesbírané o profesním uplatnění absolventů polytechniky. To umožňuje autorovi načrtnout obecnou kategorizaci, poskytnout první dílčí závěr (nejvíce techniků ještě na

konci 19. století působilo v úřednických funkcích ve státní sféře či v armádě) a formulovat první výzkumné otázky.

Po Prologu následují klíčové části celé knihy – úvodní vstup (s. 15–49) a kapitoly o stavebním vzdělávání (s. 50–114), stavební správě a právu (s. 115–157), případové studie o vybraných stavitelích a architektech (s. 158–265) a závěrečné teze (s. 267–287).

Úvodní část práce bychom mohli označit za historiograficko-metodologický vstup do publikace, který přehledně shrnuje a charakterizuje dosavadní bádání ve sledované oblasti, načrtává autorův přístup k tématu, přibližuje stěžejní koncepty a pojmy a vyznačuje cíle i ambice knihy. Korbel správně upozorňuje na nedostatky a bilá místa v české historiografii na tomto poli (převaha uměleckohistorických přístupů a biografické tvorby) a na svůj záměr zahrnout vývoj této socioprofesionální kategorie do širších souvislostí vývoje architektury, stavitelství, modernizačních procesů (zejm. profesionalizace a tvorby vzdělaných elit). Jeho snahou, jak alespoň podotýká, je mj. propojit historický a sociologický pohled na věc, k čemuž využívá koncepty a pojmy jak sociálněhistorické (měšťanstvo/*Bürgertum*, inteligence/*Bildungsbürgertum* atd.), tak sociologické (zejm. sociální status a kapitál se zřejmou inspirací v díle Pierra Bourdieu). K vytyčeným cílům stejně jako ke koncepci celé knihy se autor vyjadřuje na více místech této kapitoly, čímž klade poněkud vyšší nároky na čtenářovu koncentraci. Jak vidno, architektu a stavitele vnímá Korbel jako součást tzv. nových elit, které se zformovaly v průběhu 19. století. Zdůrazňuje přítom růst jejich sociálního statusu a společenské prestiže (platilo větší měrou pro architektky než pro stavitelky) a potřebu relativně komplexního vzdělání pro výkon profesního stavitelství. Velmi trefně pak rozlišuje tři roviny vymezení pojmu architekt: architekt a stavitel, architekt a inženýr a architekt a podnikatel. V souvislosti s rozvojem stavebního průmyslu, vznikem nových stavebních odvětví aj. faktorů upozorňuje současně na rozlišování pojmů stavitel a architekt v průběhu 19. století, vnitřní hierarchizaci a diferenciaci této socioprofesionální skupiny i na vzájemné vymezování oborů architektura a stavitelství. Trochu překvapivě se v této části nedozvíme nic o tom, jak vlastně probíhal výběr sledovaných architektů/stavitelů, jejichž životní a profesní osudy zabírají významnou část knihy. Nejistíme zde, proč má vzorek sledovaných osob právě takovou, a ne jinou velikost. Částečně to autor osvětluje až na závěrečných stranách (s. 284–285), kde rozlišuje tři odlišné typy kariér stavitelů a architektů, přičemž každý typ je v Korbelově práci zastoupen přinejmenším jedním příkladem („regionální“ – Josef Korel, „zemské“ – Josef Niklas, Adolf Siegmund, „státní“ – Karl Schlimp).

Následující vnitřně dále strukturovaná kapitola je věnována problematice stavebního vzdělávání od počátku 19. století až do 60. let téhož století. Její zařazení do knihy lze jediň ocenit, neboť pomáhá

lépe pochopit, jak byli vlastně architekti a stavitelé na profesní praxi připraveni. Jinými slovy, jaký byl jejich kvalifikační profil a jaká byla jedna z forem jejich duševního kapitálu. Logicky je hlavní pozornost v textu upřena na pražskou polytechniku (zal. 1806), ale neschází zde ani užitečné srovnání s jejím vídeňským protějškem (zal. 1815; včetně zajímavého porovnání s Akademii výtvarných umění ve Vídni, kde se rovněž vyučovaly architektura a stavitelství), které umožňují nahlédnout do podobnosti a odlišnosti ve výuce pozemního stavitelství v obou střediscích předlitavské části habsburské monarchie (koncepte F. Gerstnera vs. J. J. Prechtla). Bohužel jen velmi okrajově je zde zmíněno brněnské učiliště z roku 1849, kde se realizovala výuka stavitelství od samotného počátku, což ale platilo také pro další průběh 19. století, stejně jako pro v roce 1899 v Brně založenou českou techniku. Šíře koncipovaná kapitola je sice primárně založena na dostupné sekundární literatuře (Jelínek, Velflík, Jílek-Lomič, Pfammatter, Havránek, Cohen), ovšem autor využil velmi dobře i některé tištěné prameny (např. návrh F. Gerstnera na rozšíření pražské polytechniky z roku 1820 nebo tzv. Organický statut téže školy z roku 1863) a archivní zdroje z archivu ČVUT. Místy je Korbelův výklad velmi obecný a zdá se, že právě v těchto částech knihy je jeho argumentace nejméně jistá a některé soudy snad až příliš příkré. Jako příklad lze uvést konstatování o velmi nízké úrovni technického vzdělání v letech 1790–1848 u nás a výrazném zaostávání výchovy kompetentních technických odborníků za západoevropskými zeměmi (s. 50). Zatímco ještě na přelomu 18. a 19. století je možné s tímto jednoznačně souhlasit, pro pozdější období je uvedené tvrzení již poměrně sporné. Nepodceňoval bych rozhodně ani kvalitu výuky na nově zřízených polytechnicích v Praze a Vídni ani na Joanneu ve Štýrském Hradci. Jistě, v některých německých státech se dospělo ke kvalitativnímu zlepšení stavu technického vzdělání již ve 30. letech, ale neplatilo to obecně. Ostatně i francouzský vzor v čele École Polytechnique vykazoval nemálo problémů, jak alespoň ukazují například práce Charlese Daye. V tomto směru se nabízelo mnohem více začlenit vývoj rakouského technického vzdělávání do kontextu trendů ve vyspělých evropských zemích, komparativní potenciál byl bohužel využit jen minimálně (práci K. Kořistky z roku 1863 jako dostatečnou hodnotit nemůžeme). Souhlasit nelze s Korbelovým tvrzením, že reálky vznikly až v roce 1833 (s. 56) – zůstane-li stranou vídeňská Real-Handlungs-Academie z roku 1770, tak tento typ škol znala školská praxe již od počátku 19. století jakožto součást primárního školství. Několik samostatných reálků v průběhu první poloviny 19. století (Rakovník, Liberec, Praha, Brody, Lvov ad.) skutečně vzniklo, k méně skutečnou středoškolskou alternativou k humanitním gymnáziím se staly až v roce 1849. Škoda, že autor nerefletoval literaturu, která je k reálkám k dispozici. Pravděpo-

dobně by se pak vyhnul uvedení některých zavádějících informací (např. na s. 78 mylné tvrzení, že po reformě reálků z roku 1851 bylo prodlouženo studium ze dvou na šest let, když jako šestileté vznikaly reálky již po reformě z roku 1849, přičemž o dva roky později se de facto změnilo jen jejich zaměření a upravily učební plány, nikoliv celková organizace; na s. 89 teze o reformě reálků na počátku 60. let, která ale proběhla až ve druhé polovině desetiletí). Je rovněž otázkou, jestli vyhlášení konkordátu s katolickou církví z roku 1855 skutečně vedlo ke zpoždění reformy rakouského technického školství (s. 73), když se klíčové pravomoci církve soustředily poté na nejnižší stupeň školské soustavy a na teologické fakulty univerzit. Poněkud matoucí je konstatování ze s. 57 (pozn. 113) o poklesu počtu přijímacích studentů na pražskou školu po zavedení přijímací zkoušky v roce 1848, jestliže je na předchozí straně informace o zkouškách pořádaných na polytechnice již od roku 1814.

V pořadí druhá tematická kapitola pojednává o stavební správě a právu, a sice jak v období před rokem 1848, tak i v následující éře až do 60. let (s dílčím přesahem až do 80. let) 19. století. Systematicky vystavěný text přibližuje zrod státní stavební služby na přelomu 18. a 19. století (zemská stavební ředitelství, instituce krajských inženýrů) nebo rozporuplnou koexistenci cechovního systému a státem řízeného polytechnického vzdělání v první polovině 19. století. Autor zdůrazňuje, že po zrušení patrimoniální správy v roce 1848 se úloha a organizace státní stavební moci změnila a došlo k přesunu pravomoci na orgány samosprávy. Korbel upozorňuje na postupné oslabování centrální stavební správy ve prospěch samosprávy a nově zřizovaných stavebních úřadů jakožto relevantních výkonných orgánů. Právě zformování této instituce se jmenovanými stavebními inženýry přispělo podle něj významně k profesionalizaci stavitelského povolání, stejně jako nová právní úprava pro přijímání odborníků do státních stavebních institucí (s. 128). Na základě analýzy nejvýznamnějších postů ve stavební správě pak dospěl k závěru, že klíčové pozice obsazovali v zemi absolventi oboru stavitelství z pražské polytechniky. To samo o sobě asi příliš překvapivé není, neboť byli nositeli nejvyššího vzdělání a početně zcela jistě výrazně převyšovali absolventy z jiných předlitavských technických učilišť. Za inspirativní lze považovat pasáž o sledování růstu kompetencí a pravomocí architektů a stavitelů na základě analýzy tří nejstarších stavebních řádů vydaných pro Čechy (1833, 1864, 1886). Kapitola dále zachycuje podmínky pro získání stavební koncese (s. 135–136), vývoj a organizaci Spolku architektů a inženýrů v Čechách (zal. 1865) a o něco méně i jeho německé obdoby založené roku 1869. V textu je stručně pojednáno rovněž o živnostenském řádu z roku 1859 a obchodním zákoníku z roku 1862, v obou případech možná až příliš stručně. Patrně překlep představuje uvedení letopočtu 1848 jakožto roku zrušení cechovního řádu (s. 124),

když s cechy nepočítal ve skutečnosti až nový živnostenský řád vydaný o jedenáct let později.

Závěrečná rozsáhlá kapitola představuje životní osudy, profesní a veřejné angažmá vybraných architektů a stavitelů Josefa Hlávky, Josefa Korela, Josefa Niklase, Adolfa Siegmunda a Karla Schlimpa. Autor v této části knihy přibližuje jejich rodinný původ, studium, hlavní realizované projekty a mimoprofesionální působení (spolkovou, pedagogickou či publikační činnost). Nejmenší pozornosti se dočkal neznámější z nich – Josef Hlávka, což je ale pochopitelné s ohledem na fakt, že se jedná o osobnost, jejíž osudy a činnost byly již dostatečně badateli reflektovány. Uvedené patrně způsobilo i to, proč je text o Hlávce ryze kompličáckého charakteru, zatímco ostatní biogramy – rozsahem výrazně delší – vycházejí z velké části ze studia rozmanitých archívních zdrojů. Výběr v této kapitole sledovaných osobností byl podle všeho pečlivý a uvážený, jedná se totiž o typologicky odlišné jedince z řad architektů a stavitelů s různým akčním „rádiem“ a zaměřením (tvorba a aktivity rozsahu lokálního/regionálního/státního, publikační a pedagogické aktivity, zakázky státní). Škoda jen, že čtenáři Korbel nenabídl vhled do způsobu, jakým takový výběr učinil. Zároveň lze pouze litovat, že stranou předkládaného podrobnějšího výzkumu zůstala osobnost Vojtěcha Ignáce Ullmana, reprezentanta poněkud jiné cesty, jakou bylo možné dosáhnout úspěšné kariéry v oboru. Právě Ullmana navíc autor v knize na více místech zmiňuje z osobností, jichž se dotkl pouze okrajově, bezesporu zdaleka nejvíce.

V obsáhlém závěru Korbel především sumarizuje dosažené výsledky. Podobně jako na jiném místě v knize opět pracuje s Puršovým termínem tzv. komplexní revoluce moderní doby. Užité terminologické relikty doby dávno minulé překvapuje, zvláště zohledníme-li značné rozpracované modernizační teorie i to, že se k nim autor přinejmenším mezi řádky hlásí a popisuje v zásadě stejné fenomény a procesy. Dále se autor podrobně vyjadřuje ke vzorku architektů a stavitelů, jimž se detailně ve své knize věnoval (s. 276–284). Konstatuje, že klíčový moment pro budoucí profesní a společenský rozvoj představovaly jejich další bezprostřední kroky po studiu. Podle Korbela lze vysledovat tři odlišné typy kariér architektů a stavitelů: 1) „regionální“ stavitele a architektů s regionální působností, spojenou se začleněním mezi lokální elity (Josef Míča, Josef Korel, Friedrich Zickler, Gustav Sachers ad.); 2) „zemské“ stavitele a architektů, kteří byli aktivní v celém prostoru Čech, s rozlišením na české a německé z hlediska jejich národnosti i národnosti objednavatelů stavebních zakázek; často jedinci požívající významného ekonomického, politického a kulturního postavení a přispívající k formování tzv. národního stylu (např. Josef Niklas, Vojtěch Ignác Ullman, Antonín Baum, Adolf Siegmund, Achill Wolf, Josef Benischek); 3) „státní“ architektů, kteří dosáhli ekonomického, politického

a kulturního postavení elity na úrovni celé monarchie; jejich kariéra se často odvíjela od nástavbového studia akademie ve Vídni, po kterém následovalo buď zaměstnání u nějaké věhlasné stavební firmy, nebo se ve Vídni dostali jako vysocí úředníci do státní stavební správy. Často byli výkonnými stavebními velkopodnikateli s vlastním ateliérem a pracovali na zakázkách napříč celou monarchií (např. Karl Schlimp, Josef Zítek, Ernst Krombholz či Moritz Hinträger). Ačkoliv si podle Korbela již minimálně od konce 50. let 19. století začali architekti a stavitelé uvědomovat vlastní profesní význam a pozici v proměňující se stavovské společnosti, ještě v 70. letech nedosahovali plného profesního osamostatnění a celospolečenské prestiže, a to ani v rámci jednotného (sic!) technického stavu.

Po obligátním závěru následují autorovo poděkování (poněkud „utopené“ mezi závěrem a bibliografií), dále vnitřně členěný seznam použitých zdrojů (prameny, literatura, internetové zdroje, seznam vyobrazení, jmenný rejstřík (výběrový) a snad až příliš krátké anglickojazyčné shrnutí (jen o něco málo delší než jedna strana). V jinak přehledně členěné bibliografii zaujme vyčlenění použitých periodik mimo prameny nebo stejná úroveň nadpisu pro biografické slovníky/encyklopedie a články v odborných časopisech jako pro oddíl věnovaný sekundární literatuře. Množství a spektrum použitých zdrojů lze hodnotit s ohledem na zaměření knihy jako dostatečně reprezentativní, autor vystavěl svou práci na solidních základech. Snad mohl využít i dostupnou novější českou i zahraniční literaturu k dějinám středního a odborného školství, což by mu umožnilo lépe charakterizovat tu část populace, jež posílala potomky na technická studia. Překvapivě v seznamu postrádáme klasika rakouských dějin školství Helmuta Engelbrechta či jeho soukmenovce Karla Josefa Westritschniga, zaměřeného na sféru odborné přípravy. Zahnutí prací obou autorů by Korbelovi umožnilo lépe začlenit vývoj české polytechniky do předlitavského kontextu. Snad ještě více schází práce o formování inteligence, zejména její technické složky, např. v perspektivě, jakou na počátku 21. století předložila Andrea Pokludová (zejm. práce *Formování inteligence na Moravě a ve Slezsku* [2008]), resp. o zhruba dvacet let dříve Polka Irena Homola (*Struktura společná i zarys położenia inteligencji krakowskiej w latach 1860–1914*). Rovněž u literatury k dějinám podnikání a podnikatelů lze polemizovat o tom, jestli je dostatečnou náhradou za absentující práce P. Popelky, J. Štaifa, J. Kocky, H. Kaelbla, B. Berghoffa ad. učební text Milana Myšky, jakkoliv se jedná o publikaci kvalitní. Patrně nedopatřením vypadlo ze seznamu zdrojů v textu užívané dílo o dějinách vídeňské techniky v letech 1815–1915 z pera Josepha Neuwritha.

Co říci celkově k posuzované práci? Tomáši Korbelovi se podařilo čtivým způsobem a kultivovaným jazykem přiblížit průběh a výsledky procesu profesio-

nalizace architektů a stavitelů v Čechách na pozadí obecnějších trendů a procesů. Přehledně představil základní kontury profesního a společenského vzestupu sledované socioprofesionální kategorie, požadavky a možnosti odborné přípravy i stavební předpisy, které regulovaly jejich profesní činnost. Na vhodně zvolených příkladech dokumentoval rozličnou typologii architektů a stavitelů i jejich podrobnější charakteristiky jako původ, vzdělání, profesní a mimoprofesionální působení. Kniha má celkově zdařilou grafickou podobu, ač si čtenář zvyklý na standardní zarovnání do bloku musí trochu zvyknout na zarovnání doleva. Plynulostí a většímu komfortu četby by možná prospěla určitá redukce místy velmi obsáhlého poznámkového aparátu ve prospěch zařazení některých jeho pasáží přímo do textu.

Jako velmi přínosné a inspirativní lze hodnotit tendence k mezioborovému přístupu, uplatnění sociologizující postupů na některé tradiční otázky, třebaže úvod knihy navadil na jejich mnohem větší využití. Na následujících řádcích si dovoluji uvést některá – podle mého názoru – možná doplnění či rozšíření perspektivy Korbela výzkumu, která by snad mohla ještě o něco zvýšit relevanci jeho výsledků. Především přitom, že tak činím z pozice sociálního historika, jenž se badatelsky dlouhodobě realizuje především na poli dějin školství a vzdělávání sledovaného období. Mám za to, že cenný výzkum realizovaný T. Korbelem se zaměřil a priori na architektury a elitní složky stavitelů, to je samozřejmě zcela legitimní a v pořádku. Nicméně mimo záběr zůstaly „nižší“ kategorie stavitelů, resp. dalších participantů ve stavebním oboru, pro něž znamenalo pomyslnou stopku maximálně středoškolské studium. Celistvějšímu pohledu na problematiku formování této specifické složky technické inteligence by jistě pomohlo využití rakouské školské statistiky, která umožňuje průnik do struktur posluchačstva rakouských techniků a vzájemné porovnání některých znaků. Ještě detailnější vhléd, ovšem na bázi individualizovaných záznamů, by poskytla analýza skladby posluchačů pražské polytechniky provedená na základě rozboru jejich katalogů (matrik). Sondy provedené k několika osobnostem a využití výroční publikace k dějinám polytechniky takovou perspektivu zdaleka nenabízejí. Na základě zmiňovaných pramenů by mohlo být studentstvo stavebních oborů charakterizováno v rámci celkového posluchačstva pražské techniky, či obecně rakouských technických vysokých škol. Vyznačovalo se nějakými specifiky z hlediska sociálního, etnického či náboženského v porovnání s posluchači z řad elektrotechniků, strojních inženýrů, chemiků apod.? Otázek se ovšem nabízí podstatně více: např. jak velká část architektů a stavitelů z ČZ vystudovala před rokem 1918 mimo Prahu (či Brno), a už ve Vídni, kde lze očekávat větší počty osob z Moravy a Slezska, nebo za hranicemi monarchie? Stejně tak by bylo zajímavé zjištění, nakolik Praha a prestiž tamní (poly)

techniky přitahovaly zájemce o studium z Moravy a Slezska. Neméně zajímavé a přínosné by bylo také srovnání situace v Čechách (Předlitavsku), kterou přibližuje práce Korbela, např. s Německem či Francií, tedy s vyspělými průmyslovými zeměmi s rozvinutou vzdělávací infrastrukturou technického zaměření, jejichž podněty nalézaly hojně uplatnění ve středoevropském prostoru. Co se týče reprezentativnosti vzorku architektů a stavitelů, nabízí se rozšíření výzkumu o Moravu a Slezsko, které by mohlo některé charakteristiky přinejmenším korigovat. Je samozřejmě otázkou, jak k takovému výzkumu vůbec přistoupit. Domnívám se, že cestou by mohl být prosopografický výzkum spojený s tvorbou databáze těchto jedinců (možným vzorem např. práce J. Stočese a jeho rozboru pražských univerzitních studentů ve středověku či tvorba P. Kadlece a M. Vašíčka věnované středoškolským studentům 19. a počátku 20. století), resp. vytvoření kolektivního biogramu, třeba v intencích, jak jej na počátku tisíciletí využíla výše zmiňovaná Andrea Pokludová. Uvedené by obnášelo rozšíření portfolia pramenů, například o sčítací operáty nebo o již připomínané katalogy studentů (posluchačů), popř. o seznamy absolventů. Čtenáři by tak získali ucelenější představu mimo jiné o tom, jestli (a případně v čem konkrétně) se odlišovali architekté a stavitelé v závislosti na své etnicitě či náboženském původu, jakou roli sehrály při volbě povolání jejich rodinné poměry (počet sourozenců, pořadí podle narození apod.), jaká byla jejich sňatková strategie či kam směřovali potomky. Leccos sice Korbelův výzkum naznačuje, otázkou je ovšem vypovídací hodnota předkládaného vzorku. Na místě by snad bylo uvažovat o rozšíření výzkumu na celé období do roku 1918 s nepochybně zajímavou možností tato data následně komparovat s meziválečnou periodou. Dobrou zprávou a zároveň nadějným příslibem je, že samotný autor si je podle vlastních slov vědom prostoru pro pokračování svého zdařile započatého výzkumu.

Průnik do terra incognita v podání Tomáše Korbela byl jako celek bezesporu úspěšný. Naše poznání o této specifické složce technické inteligence posunul o řádný kus dál, což je jediné ku prospěchu věci. Po učitelích, podnikatelích, úřednících či advokátech se tedy kvalitní zprávy o dočkala další socioprofesionální kategorie, z hlediska společenského další elitní složka formující se občanské společnosti. Výše zmiňované nedostatky nebo podněty nepovažuji rozhodně za zásadní, celkovou vysokou kvalitu recenzovaného díla nesnižují. Možná poslouží autorovi jako impuls ke zdokonalení či rozšíření výzkumu. Závěrem bych rád vřele doporučil knihu Tomáše Korbela k četbě jako publikaci čtivou, hodnotnou a v mnoha směrech inspirativní. Nezbyvá než se těšit na další výsledky jeho práce. Pomyslnou lafku nastavil sám sobě vysoko, očekávání tak budou jistě nastává.

TINKOVÁ, Daniela: *Bez zpěvu a bez zvonění : Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.–19. století.* Praha: Argo 2021, 500 s. ISBN 978-80-2573524-4.

V edici *Každodenní život* vyšla již několikátá monografie Daniely Tinkové k době „odkouzlování světa“, tzn. především k období osvícenství s přesahy do raného novověku a dlouhého 19. století. Vše má svou příčinu, počátky a důsledky, takže Daniela Tinková nezačíná svá témata osvícenstvím, nýbrž dle ducha Norberta Eliase již v předchozích staletích (zejména 17. století), ačkoliv osvícenská doba je pro ni nepochybně stěžejní. V nové knize se podrobně podívala na proces dekriminalizace sebevraždy v 17.–19. století. Problému sebevražd se už jednou do značné míry věnovala, a to v publikaci *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa* (Praha 2004), takže nevstupovala na zcela novou půdu. Zajímala se v ní o foucaultovskou problematiku proměny vnímání zločinu a trestu, do čehož logicky spadá sebevražda, jelikož byla až do poloviny 19. století chápána jako zločin a pro církev představovala hřích ještě déle (vlastně dodnes). Navíc se Daniela Tinková v minulosti hodně věnovala také procesu medikalizace, který s tím velmi úzce souvisí. Vydala, ať už sama, či se spoluautory, několik zajímavých knih na téma těla a vědy, zejména rozvoje moderního zdravotnictví a medicíny.¹ Dlouhodobě se tedy zabývá tématy, která zapadají do rozsáhlého, mnohotvárného a složitého procesu modernizace.

Autorka rozčlenila novou monografii periodicky do tří větších kapitol, na období předosvícenské, osvícenství a poosvícenskou dekriminalizaci. V první části se věnovala kriminalizaci sebevraždy v minulosti. Trestní praxe vůči sebevraždě, na kterou reagovalo osvícenství jako na „temno“, se formovala od středověku a spočívala v trojím trestu – majetkovém, duchovním a „tělesném“. Uplatňování tohoto trestu však bylo teritoriálně hodně diferencované a rozhodně neplatilo všude stejně. Třeba majetkový trest (peněžitá pokuta, konfiskace majetku), ačkoliv vycházel už z římského práva, se používal poměrně omezeně a např. v českých zemích není jeho uplatnění vůbec známo. Sebevražda byla daleko více postihována duchovním (odepření církevního pohřbu) a tělesným trestem (zacházení s tělem). Daniela Tinková se samozřejmě soustředila na situaci v českých zemích a věnovala se podstatným právním úpravám od Koldína (vycházel z Caroliny) po Theresianu. Autorka zdůraznila důležitý poznatek, že ne každá sebevražda byla v této době odsouzena jako zločin. Už Carolina vyzvedávala, že se muselo jednat o sebevraždu spáchanou „se zlým úmyslem“. Od počátku tedy byly z postihu vyňaty osoby stížené

duševní poruchou a vytvářela se praxe „svádět“ tento čin na pomatení, což pak přetrvávalo do dalších období, i když podstata se proměňovala.

Daniela Tinková, popř. její kolegyně, prošla trestní agendou týkající se sebevražd v 17. a 18. století dochovanou poměrně dobře pro panství Český Krumlov, aby poukázala na zásadní rysy jednání se sebevrahy a jejich příbuznými v předosvícenském období u nás. Jak sama přiznala, nezachovalo se velké množství případů, ale i na nich dobře poukázala na základní projevy chování k sebevrahům, zejména na snahu zprostit sebezabitě viny pro melancholii a šílenství. Zatímco u „příčetných“ sebevrahů probíhaly různé dehonestující praktiky a tělo zahrabával kat, u „nepříčetných“ mohl i v této době nastat počestný, i když „tichý“ (bez zpěvu a bez zvonění) pohřeb, ba dokonce přijetí těla do vysvěcené půdy, tzn. na hřbitov. Za celé období bylo na panství Český Krumlov jednoznačně usvědčeno a odsouzeno 12 sebevrahů, zatímco 32 jich bylo zcela zbaveno viny pro melancholii, malomyslnost, šílenství, slabomyslnost apod.

Pro 18. století Daniela Tinková vyzvedla nástup nové autority, která se mohla podílet na konečném rozhodnutí o sebevrahovi – zdravotníka (ranhojiče, později i lékaře), protože již od počátku 18. století se postupně prosazoval požadavek ohledání zemřelé osoby zdravotnickou osobou. Pochopitelně k tomu nedocházelo běžně a soustřeďovalo se to na jiné případy než sebevraždy, ale první patent o ohledávání byl u nás vydán již za poslední morové epidemie v roce 1714.

V osvícenství se objevilo obrovské množství textů k problému sebevraždy. Možná překvapivě by se našlo velmi málo autorů, kteří by sebevraždu „obhájovali“. Většina osvícenských myslitelů považovala sebevraždu za zavrženíhodný jev, za selhání v základní povinnosti člověka vůči sobě samému, společnosti a Stvořiteli. Navíc se logicky objevovali moralisté, kteří kritizovali osvícenství jako vhodné pro růst počtu sebevražd v důsledku módního čtení a úpadku mravů. Postoje k sebevraždě byly tedy nadále velmi negativní, přesto se něco změnilo. Podle Daniely Tinkové byla většina oskvenců proti stávajícím trestům, jež byly považovány za „barbarství“. Jako v případě celého trestního systému se stala i v záležitosti trestů za sebevraždu zlomovou práce Cesare Beccarii *O zločinech a trestech*. Beccaria srovnal sebevraha s emigrantem; vystěhovalce byl pro něho škodlivější společností než sebevrah, protože s sebou odnášel ze země majetky. Toto srovnání bylo velmi působivé a bylo jako mantra opakováno v dalších dílech.

Kritizován byl zejména trest těla jako naprosto neužitečný, bez pedagogického dopadu – viník už nemohl být napraven, a trest dopadal na nevinné (příbuzné a blízké). Přesto byla sebevražda pro většinu reformátorů nadále morálním zločinem (v očích Boha), jehož trestání však mělo připadnout Bohu. Výrazně se do procesu pozvolné dekriminalizace prosazovaly tendence k lékařskému či psychopatolo-

¹ Viz zejm. TINKOVÁ, Daniela: *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě.* Praha 2010; TÁŽ: *Zákeřná mefítis : Zdravotní policie a veřejná hygiena v pozdně osvícenských Čechách.* Praha 2013.

gickému chápání sebevraždy. Z viníka se stává oběť, ze zločince nemocný. Negativní postoj k tradičním trestům za sebevraždu projevovali také duchovní, ale naprostá většina z nich, ať už z katolické, nebo evangelické strany, zavrhovala sebevraždu a tresty duše zůstávaly nezměněny. Ani josefínský trestní zákoník z r. 1787 na tom nic nezměnil. Sebevražda v něm nadále byla kriminálním zločinem proti životu a zdraví a pohřeb měl proběhnout v intencích kanonického práva za asistence pohodného a mimo hřbitov. V případě „neviných“ sebevrahů rozhodoval stále duchovní o způsobu pohřbení. Trestní zákoník z roku 1803 přesunul sebevraždu do nové kategorie těžkých policejních přestupků a tělo už nemělo být zahrabáváno rasem, což bylo podle autorky dalším krokem k odstranění infamie, jinak ale zůstalo vše při starém.

Osvícenství tedy přineslo zásadní změnu v trestním postihu, ale kromě toho byl důležitým také probíhající proces medikalizace, kterému Daniela Tinková věnovala nemálo prostoru. Už dříve se zabývala vznikem zdravotní policie a tohoto výzkumu využila příhodně k danému tématu dekriminalizace sebevraždy. Zdůraznila především, že rostl vliv lékařů ve všech oblastech společnosti. Lékař se stával nezpochybnitelnou autoritou, což se projevovalo také v procesu tvorby trestní odpovědnosti za takový čin, jako byla sebevražda. Kromě ohledání těla se začala používat soudní pitva, i když v případech sebevražd se zřejmě prosadila až od 20. a 30. let 19. století. Jelikož tehdejší medicína vnímala patologické změny v těle jako možnou příčinu „nepřičetnosti“, mohli ranhojiči a lékaři podle Daniely Tinkové cíleně a záměrně prokazovat sebevrahovu „nevinu“. Pokud při pitvě našli nějaké disproporce orgánů, jejich zvláštní tvar, barvu apod., cíleně stanovovali, že daná osoba tělesně či duševně trpěla. Znamenalo by to, že lékař jako tvůrce pitevních zpráv ovlivnil soudní proces ve prospěch sebevraha. Lékaři rozhodovali o přičetnosti a nepřičetnosti na základě patologických jevů a jejich autorita v tomto případě v očích úřadů stála zcela nad autoritou duchovních.

Jedná se o poměrně odvážnou a zajímavou hypotézu, již autorka doložila řadou příkladů. Je ovšem pravda, že některé případy ji zcela nepotvrdily. Rozhodně se nedá říct, že by tak lékaři chtěli pomoci sebevrahům k „nevině“, což ostatně autorka ani netvrdí. Zkrátka i v první polovině 19. století se vyskytla řada případů, při nichž lékaři žádné patologické změny neobjevili, a „odsoudili“ tak sebevraha k pohřbení mimo hřbitov. Jejich postup vyplýval z dosavadních znalostí medicíny, takže je otázka, do jaké míry můžeme hovořit o cílenosti a záměrnosti. Podstata hypotézy vychází samozřejmě ze záměrného hledání patologických změn v těle sebevraha, o čemž asi nelze pochybovat. Takto se to chirurgové učili, jak Daniela Tinková doložila poukazem na tehdejší podobu vzdělávání soudního lékařství. V této souvislosti by asi bylo zajímavé zjistit, do jaké míry se mohla

v pitevních zprávách odrazit určitá sebereflexe lékařů. Zřejmě si byli vědomi vlastních nedostatků a neznanosti v oblasti něčeho tak složitého, jako je lidské tělo. Mohlo to nějak ovlivnit jejich „rozhodování“? V této otázce ale nejspíš hrály roli osobní vlastnosti zdravotních odborníků.

Dekriminalizace sebevraždy v habsburské monarchii nastala zavedením císařského patentu ze 17. ledna 1850. Post-dekriminalizačnímu období se Daniela Tinková věnovala relativně nejméně, protože sebevražda přestala být trestným činem či policejním přestupkem a už se v soudní praxi nedaly sledovat žádné případy. Byla však stále složitým problémem pro katolickou církev, a proto se badatelka snažila najít nějaké doklady v církevních fondech. Problémy s ukládáním sebevrahova těla a s typem pohřbu se objevovaly i po roce 1850, zvláště když konkordátem získala církev v této otázce opět značné pravomoci. Stále více se však projevovat proces sekularizace a ke konci 19. století se prosadila konkurence katolické církve v podobě prvních pohřebních spolků, které byly ochotny uspořádat jakýkoliv pohřeb včetně různých okázalostí.

Knihy Daniely Tinkové je profesionální dílo na vysoké vědecké úrovni s množstvím analýz a důležitých hypotéz proložených také velkým množstvím řídných příkladů. Autorka se snažila najít různé případy nejen z jižních Čech, ale i z dalších oblastí českých zemí. Když se zabývala nepokojí obyvatel v důsledku pohřbívání sebevrahů do posvěcené půdy hřbitova v první polovině 19. století, poukázala na koncentraci těchto událostí na pomezí Moravy a Slezska, což zajímavě spojila se zdejší specifickou lokalitou Smolno, která se v minulosti využívala k pohřbívání nečistých zemřelých. Samozřejmě autorka využila dosavadní, spíše lokální výzkumy, kterých ale není mnoho, takže musela sama projít značné množství pramenů vrchnostenské, krajské, zemské provenience. Její práce je nesmírně přínosná pro poznání období „odkouzlování“, období důležitých modernizačních procesů, které do značné míry ovlivnily i naše současné chápání a vnímání světa. Možná bude znít kacířsky myšlenka, že dnešní reakce na různé „novoty“ (např. genderová otázka) mají hodně společného s reakcemi tehdejších lidí na dekriminalizaci sebevraždy. I dnes společnost uvažuje v mnoha ohledech tradičně a nechce některé nové ideje připustit (nemám v úmyslu zde stanovovat, kde je to správně, či chybně) a samozřejmě vystupuje značné množství moralistů, kteří se snaží bránit novým trendům.

Radek Lipovskí

VALENTA, Aleš: Německý rok 1968 : Předpoklady, průběh a důsledky kulturní revoluce v SRN. Praha: Leda 2021, 560 s. ISBN 978-80-7335-754-2.

Aleš Valenta, vzděláním historik, prošel v průběhu svého dosavadního života několika profesemi od

postu archiváře přes dlouholeté působení na katedře archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové až po angažmá v roli publicisty a překladatele v liberálně-konzervativním think-tanku Institutu Václava Klause. K tomu jej údajně přiměla tzv. uprchlická krize v roce 2015. V této roli oscilloval pak několik let mezi publicistikou, jejímž výstupem se stala politická analýza současného německého establishmentu (*Německo: mýtus a realita : Politika v SRN 1998–2017*), překladatelstvím a historickým výzkumem. Na první pohled může „přerod“ jeho profesionálního zaměření působit překvapivě, z přehledu jeho historických prací zjistíme, že až do počátku nového tisíciletí se zabýval převážně dějinami české (resp. východočeské) šlechty v období novověku. Už okruh těchto historických témat a způsob jejich zpracování prozrazoval jeho konzervativní ideová východiska, ale také velmi pečlivou práci se zdroji informací. Jeho pracovitost a archivářská důkladnost jej vedla v dalších letech k jistě velmi důkladnému studiu myšlenkového světa určité části německých filosofů a představitelů kultury, jež zařadil v předkládané práci mezi neomarxisty. Vzniklo tak docela rozsáhlé a svým způsobem obdivuhodné dílo. Co mu rozhodně není možno upřít, je nejen velmi široký záběr sledovaných myšlenkových proudů, ale bezesporu i důkladná znalost jejich obsahu. Autor má nespornou zásluhu na tom, že seznámil české čtenáře s u nás dosud málo traktovaným tématem „německého roku 1968“, ale také s obrysy německého i evropského levicového myšlení 20. století. Uznání si bezesporu zaslouhuje např. jeho analýza tzv. frankfurtské školy a dalších ideových proudů, jež ovlivnily německé „revolucionáře“.

Co ovšem vede k hlubšímu zamyšlení, je autorův přístup k metodice historikovy práce. Předpokládali bychom, že ještě před základní analýzou a vnitřní kritikou svých informačních zdrojů, jimiž je v tomto případě výlučně literatura, se pokusí o hlubší přezkoumání svých badatelských hypotéz, pojmů, jež hodlá využívat k jejich potvrzení, že si pečlivě ověří pravdivost a nejednoznačnost jejich výkladu. Zdá se, že tuto etapu historikovy práce Valenta – těžko říci, zda vědomě, či spíše proto, že se jako archivář metodologií nikdy do hloubky nezabýval – prostě opomněl. Když sleduje „předpoklady“ kulturní revoluce v SRN v roce 1968, hledá je ve velmi vzdálené historii, což by samo o sobě nemuselo být na překážku jejich pochopení. Hledá je však v „německé mentalitě“, již spojuje převážně s důsledky Lutherova učení, jeho veřejného působení a druhého života jeho díla. Odvolává se přitom na autority, které se problémem národních mentalit zabývaly, aniž se nejdříve zamyslel nad samotným pojmem a jeho obsahem. Zcela opomíjí fakt, že problém „skupinových mentalit“ a zejména jejich národnostní modifikace dosud nebyl jednoznačně vyřešen ani přijat, a to ani historiky, ale např. ani sociology (zpravidla se uvádí, že s sebou nese spoustu neověřitelných stereotypů.) Mohli

bychom připustit, že je možno zkoumat luteránskou či vůbec jakoukoliv náboženskou mentalitu, protože ta spíše naplňuje výklad nábojmu skupinová mentalita jako výslednice působení několika základních faktorů, zejména výchovy, tradice a společenského prostředí, v němž se příslušníci určité skupiny pohybují. Z toho by se možná dalo vyvodit, že část německého národa, jež se hlásí k luteránství, mohla přijmout dva rozhodující rysy, jež Valenta Němcům připisuje – na jedné straně bezvýhradné přizpůsobení se autoritám, na druhé *neustálé upadání do krajnosti*, snaha *rozplynout se v univerzalitě* (s. 19). Podobné charakteristiky jsou ovšem velmi vágní a rozhodně bychom je nemohli připsat jen Němcům (kteří navíc, jak Valenta připouští, dospěli k vytvoření moderního národa až ve 20. století, tedy více než o století později než Francouzi a Angličané). Zároveň bychom také museli hledat odpověď na otázku, zda přijetí těchto dvou předpokladů dalšího vývoje znamená, že katolické Bavoráky a německé reformované evangeliky nelze považovat za Němce (nehledě na to, že ještě dlouho po Lutherovi byl „státem uznávaným náboženstvím“ v řadě rozdrobených německých knížecích zemí kalvinismus, k němuž se reformovaní převážně hlásí). Ostatně i kdyby platilo, že většina dnešní německé společnosti se hlásí k luteránství, musel by autor tento argument uvést a náležitě zdůvodnit, co to znamená pro německé „neluterány“. Bez hlubší teoretické analýzy, navíc za autorova ahistorického „klouzání“ od antiky až po přelom druhého a třetího tisíciletí se jeví první kapitola Valentovy monografie přinejmenším jako velmi sporná. Po poslední historické zkušenosti v souvislosti s tím, co dnes předvádí většina ruské společnosti jako reakci na válku s Ukrajinou, bychom jistě také mohli zjednodušeně uvažovat o „ruské mentalitě“ (případně hledat její kořeny v pravoslavi), a dokonce i nacházet její analogie s mentalitou německou. Pro historika v těchto souvislostech vyvstává otázka, zda lze historické předpoklady chápat tak jednoznačně a přímočaře, zda se ve skupinovém způsobu myšlení a postojích nezradil daleko složitější spletenec příčin a vlivů; ten samozřejmě obsahuje i mnohé historické aspekty, ale především je odrazem současného stavu společnosti a role ideologie v ní. Výklad geneze (neo)marxistické studentské a intelektuálské vzpoury osmašedesátého roku tak spolu s Valentou můžeme mimo jiné oprávněně spojovat s vlivy tzv. Frankfurtské školy a dalších levicových filozofických směrů, ale rozhodně ne pouze s nimi a už vůbec ne s Lutherem.

K úvaze o tom, jak nakládá Valenta s historickými fakty, je možno připojit ještě daleko závažnější námitku. Zcela ahistoricky vyznívá spojení takto pochopené „německé mentality“ s osobnostmi, jež ve Valentově pojetí bez bližšího vysvětlení představují protagonisty německých neomarxistů. Zatímco u těch z nich, kteří byli protestanty, to Valenta neopomene zdůraznit, vůbec se nezabývá židovským či „smíšeným“ původem samotných čelných představitelů Frankfurtské

školy (Herbert Marcuse, Adorno, Horkheimer), zřejmě mu stačí, že oni či jejich otcové k protestantsmu konvertovali (pokud jim nebyl zcela lhostejný). Asi těžko můžeme je a také četné neomarxisty katolického či ateistického původu podezírat, že nacházeli kořeny svých někdy až „šílených myšlenkových pochodů“ u Luthera. Toto riziko „metody čtenářského deníku“ vytýká Valentova dokonce i konzervativní recenzent jeho knihy, publicista Ondřej Štindl (*Týdeník Echo* 16/2022, s. 8). Objektivní historik by měl tyto nesrovnalosti svých tvrzení otevřeně přiznat, a pokud na nich trvá, srozumitelně je vysvětlit.

Z Valentova textu často až provokativně výčnivá ostentativní kritika všeho, co se neshoduje s autorovým konzervativním světonázorem. Velmi zřetelně se to projevuje mimo jiné v kapitole věnované moderně. Zu prostě odsuzuje jako celek, aniž by zvážil, že i ona – podobně jako velká část tzv. neomarxistů či jejich inspirátorů – odrážela složitý vývoj západního společenství a svým způsobem odpovídala (mnohdy jistě neadekvátně) na jeho problematické jevy (krize nejen rodiny, ale obecně demografického vývoje, konzumerismus, válka ve Vietnamu, antropologický faktor v environmentu apod.). Valenta je sice opakovaně zmiňuje, ale nezdržuje se tím, že by je hlouběji analyzoval a hledal z nich vlastní stanovisko. V tom se bohužel až příliš podobá těm, jež kritizuje – totiž nesmiřitelným ideologům. Nic proti svobodě bádání ani proti tomu, že i historik má právo na své ideové zakotvení a neubrání se tomu, aby se nepromítlo do jeho historických soudů. Přece jen by však měl cítit historická fakta, vnímat širší kontext svých úvah, příměrů a závěrů, pokud možno dbát o jejich objektivitu, připouštět, že i „ideový nepřítel“ má právo na svůj pohled na svět. Uvědomovat si, že společnost je z historického i současného pohledu mnohorozměrná, nese s sebou různé náhledy na svět, postoje a činy, že všechny její složky nepodléhají ideologickým klíšé a mainstreamu.

Dalším velkým problémem Valentova výkladu je neschopnost pochopit vývoj, jenž nedává zpravidla za pravdu hledání jednoznačných paralel v postojích establishmentu z různých historických etap. To platí jistě i pro současné německé (či středoevropské) Zelené (navíc je třeba se ptát, zda je rolí historika soudit současnost a vyslovovat v této souvislosti apokalyptické předpovědi pro budoucnost). Měli bychom připustit, že způsob myšlení a jednání Zelených vychází ze složitějšího rámce a v průběhu času může dospět k až nečekaným zvrátům. Shodou okolností právě úder, jímž je pro současnou „rudozelenou“ německou vládu válka na Ukrajině, ukazuje, jak rychle může vysumět např. mírumilovná rétorika v případě ohrožení Evropy agresorem. Ovšem hodnocení jejich současné politiky bychom měli ponechat buď politologům, nebo dalším pokolením historiků.

Valenta se občas dopouští další chyby – totiž upřednostňování ideologicky formulovaných závě-

rů před prostým ověřením reálné skutečnosti. Např. některá jeho tvrzení o tom, že byli významní konzervativní oponenti „neomarxistů“ vypuzení ze svých pracovišť, lze jednoduše vysvětlit i tak, že prostě dosáhli důchodového věku (nebo jej výrazně přesáhli) a na německých významných univerzitách a vědeckých pracovištích (stejně jako na Univerzitě Karlově v Praze) je zvykem s takovými profesory ukončit zaměstnanecký poměr bez ohledu na jejich názory. I když nelze vyloučit ideologizaci části německého vysokého školství, stále ještě převažují univerzity, které se věnují seriózní badatelské práci a dávají přednost diskursu dokonce i ve společenských vědách. Ani všechny neomarxisty nelze „házet do jednoho pytle“ jako naprosto netolerantní, diskusí nepřipouštějící osoby, které zastávají „šílené názory“ (i když na druhé straně Valenta některým z nich neupírá talent, vysokou teoretickou úroveň a široký rozhled, pracovitost). Podobný odsudek postihl i české reprezentanty neomarxismu. Patří mezi ně např. Martin Profant, autor mnoha úvah o morální a politické filozofii, ale také historik. O tom rozhodně nelze říci, že by se vyhýbal diskusím a kritickému pohledu na dílo svých kolegů; mimo jiné se např. ostře postavil nejznámějšímu historikovi z řad „revizionistů“ Michalu Pullmannovi, jemuž vytýká zejména opomíjení pravidel historikovy práce (což se zřejmě může stát nejen konzervativci Valentova typu).

Jak už bylo naznačeno, od role historika přechází Valenta v poslední kapitole své práce opět do oblasti publicistiky. Ta má ovšem zcela jiná pravidla než historická práce. Valentovi jako historikovi chybí věcnost, uměřenost, dostatečná úcta k faktům a bohužel podobně jako většině „přesvědčených konzervativců“ schopnost vést dialog (což vytýkají svým odpůrcům, mnohým zajisté právem).

Nina Pavelčíková

LIBLAU, Charles: *Káповé z Osvětími*. Líbznice: Vikend 2021, 190 s. + 12 s. příloh. ISBN 978-80-7433-334-7.

V roce 2021 vydalo nakladatelství Vikend v překladu Markéty Páralové-Tardy publikaci Charlese Liblause *Káповé z Osvětími*. První verze knihy, která byla vydána ve francouzském nakladatelství *La Pensée Universelle* v roce 1974, byla kladně přijata širokou čtenářskou veřejností i některými významnými osobnostmi (mimo jiné Eliem Wiesellem). Český překlad vycházející z polského vydání (překlad do českého jazyka vychází z varianty textu, který byl vydán v polském jazyce v roce 2019 v nakladatelství Wydawnictwo Mireki) je založen na rozšířeném francouzském textu (obsahuje redakční poznámky a doslov s názvem *Pátý kápo*). Autor své literární zaznamenané vzpomínky věnoval svým dětem, což předznamenává jejich poslání: přiblížit mladé generaci hrůzy, které se

odehrávaly během druhé světové války a jejichž cílem bylo vyhladit především osoby židovského vyznání. K tragickým a nepopsatelným událostem, jež probíhaly za zdi vyhlazovacích táborů, odkazuje obálka recenzované publikace. Jedná se o šedý, nevýrazný obal, z něhož vystupuje červená součást titulu knihy: *Osvětími*. Pozadí je tvořeno dvěma fotografiemi z příjezdové osvětimské rampy. Snímky jsou určitým způsobem propojeny prostřednictvím názvu knihy a koleje vedoucími do vyhlazovacího tábora. Vyobrazení zachycují vystrašené, nic netušící oběti nacistické perzekuce politiky.

Název recenzované publikace *Kápo ve Osvětími* odkazuje k příslušníkům jedné hierarchické (mocenské) vrstvy působící ve vyhlazovacích táborech. V tomto bodě se posuzovaná kniha z kontextu těch, jejichž autoři si kladou za cíl seznámit čtenáře s tím, co se odehrávalo za zdi uvedených táborů, vymyká. Liblau nezaznamenává vzpomínky na svůj nucený pobyt za zdi zmíněného zařízení a dalších vyhlazovacích táborů *sensu stricto* ani nepodává svědectví o činech, kterých se dopustili členové nacistické strany, kteří aplikovali nacisty formulované tzv. konečné řešení židovské otázky v praxi, ale vzpomíná na vězně, kteří v Osvětími disponovali určitým výsadním postavením, kápa. Tito odpovídali za chod jednotlivých *baráků* v intencích rozkazů a vyhlásek příslušných nacistických představitelů. Nejedná se tedy o literárně zaznamenané vzpomínky na internaci ve vyhlazovacím táboře, kterých v poslední době z pochopitelných důvodů vychází poměrně velké množství, ale o vzpomínku na vězně, kteří ve většině případů plnili rozkazy svých nadřízených s neskrývaným zájmem pramenícím z vidiny přežití dne, z touhy po větších přídelech stravy, kvůli vlastní zábavě nebo z důvodu ukojení svých sadistických choutek.

Publikace je vybavena obrazovou dokumentací, jejíž součástí jsou fotografie Osvětími a Březinky pořízené zejména americkými letadly prolétajícími nad těmito tábory ke konci druhé světové války. Snímky dokreslují postřehy, které jsou součástí Liblauových vzpomínek.

Výkladové pasáže jsou místy doplněny poznámkami, ve kterých jsou konkretizována autorova tvrzení. Některé z nich usměrňují výklad nebo jsou v nich hledána další východiska vybraných pasáží. Nejčastěji poznámky upřesňují data či jména, která jsou ve vzpomínkách na jednotlivá kápa zmíněna, prostorově a časově výklad ukotvují.

V *Úvodu*, jehož autorkou je Krystyna Marszałková, je shrnuta geneze publikace a je čtenářům ve stručnosti přiblížen autorův život: *Charles Liblau se narodil v roce 1910 v Tarnowě. Pocházel z chudé židovské rodiny. Od třinácti let musel pracovat. To ho sblížilo s levicovými kruhy. Za své politické názory byl odsouzen a ve vězeních absolvoval „vysoké školy“. Poznal chuť a trpkost občanské války ve Španělsku, odbojového hnutí ve Francii a několikaletého pobytu v nacistických*

táborech. Zemřel v roce 1973, nedočkal se knižního vydání svých táborových vzpomínek (s. 8).

Publikace obsahuje celkem osm částí. Ve třech z nich (*Úvod, Slovo od autora, Doslov – Pátý kápo*) je čtenářům vysvětleno poslání publikace, zároveň jsou zdůrazněna varování, která současná společnost události, v jejichž centru se nalézala cílená likvidace určitých skupin osob, předestírají, a je podtržena nutnost se z daných historických etap poučit: *Takto lze snadno sytit nízké a primitivní instinkty, rozehrát vlastní potyčky, podněcovat jedny proti druhým, stát se proti sobě různé společenské vrstvy, národy a rasy. Kápo proniká do hloubky a jedná skrytě, ze zákulisí vlády, rozvědky, diplomacie a hospodářských sfér. Nelze ho dopadnout a jako šedá eminence může intrikovat, dokud nedosáhne cíle, nerozhoupe masy, nedosáhne rozkolu, dokud nevyklíčí nenávist, válka a hromadné vraždění (s. 189–190).* Určité paralely se současným globálním děním lze v autorových slovech pocházejících z druhé poloviny 20. století bezesporu nalézt.

Publikace obsahuje pět rozsáhlejších kapitol, v nichž autor přibližuje svou internaci za zdi vyhlazovacího tábora prostřednictvím jednání a chování kápa, s nímž se jeho cesta v Osvětími zkrátila. V rámci zaznamenaných vzpomínek na kápa Bergera (*Soudruh Berger*) autor vykresluje změnu životního přesvědčení člověka, který se pod vlivem zisku určité moci nad ostatními zřídá svých dosavadních zásad a nekriticky přejímá a vykonává rozkazy, které by v době meziválečné považoval za absolutně neproveditelné. Jedná se tedy o jakýsi portrét, jehož vyznění lze zobecnit tak, že nikdo z nás neví, kdy a kde změní své dosavadní životní názory a postoje a pod vlivem transformace většinové společnosti začne nekriticky přejímat ty, od nichž by se předtím definitivně distancoval.

Druhý portrét Liblau věnoval Emilovi (*Kápo Emil*). Emil se do Osvětími dostal jako chronický zloděj. I z tohoto důvodu byl určen jako kápo jednoho z bloků. Jeho přístup k plnění nacistických rozkazů byl odlišný od předchozího případu. Snažil se z nastalé situace vytěžit co největší zisk pro sebe: obchodoval s vězni, ale i členy nacistické strany působícími v Osvětími. Rovněž vynikal svým vychloubačstvím. *Kápo Emil neměl blízké přátele a nesnažil se je ani získat. V profesním životě na svobodě až příliš mnoho zradil. Nevěřil v pouť přátelství. Ale nebyl uzavřený. Potřeba mluvit byla jeho slabostí. Hledal partnery, či spíše posluchače. V jejich společnosti se nechával unést fantazií (s. 53).* Na příkladu Emilova života autor přibližuje osudy těch, kteří žijí ze dne na den, nemají potřebu se usadit, a přitom touží po uznání ostatních, a to na základě svých činů vykonaných v životě před tím [...].

Třetí část je věnována Ignátzovi (*Kápo Ignatz*). Jedná se o reprezentativní příklad využívání moci těmi, kteří nepromýšleli dopad svých činů v (nejistě) budoucnosti. Zároveň jim nucený pobyt v Osvětími poskytl určitou příležitost splnit si své sny, i když ve

zcela jiné podobě, než jakou by měly mimo tábor a v jiné historické etapě. *Jeho nadutost, povýšené chování a sebevědomí ho přibližovaly esesmanům. Choval se tak, jako kdyby byl tábor jeho nebo mu byl aspoň propůjčen. Ve skutečnosti byl majitelem našeho komanda a lidí, kteří pod ním pracovali. V Osvětimi, od začátku roku 1943 do ledna 1945, dělal podle svého mínění politickou kariéru, již na svobodě nemohl dosáhnout, protože neměl vzdělání a politickou vyspělost* (s. 77).

Čtvrtý portrét (*Dva profesoři*) zobrazuje na konkrétním příkladu situaci, kdy jsou vězni považováni za pouhý materiál pro pokusy, kterými měla být doložena nacistická rasová teorie. I když se v centru této části nenacházejí *káповé* v pravém slova smyslu, hrají v rámci výběru vězňů, kteří budou podrobeni důkladnému měření a dalším procedurám, stěžejní roli. V jádru vzpomínek zaznamenaných v této pasáži se nachází samotný proces výběru internovaných spojených s vykreslením jejich nejistoty z neznámé situace. Jedná se tedy o přiblížení dalšího způsobu jistého využívání vyhlazovacích táborů k osobnímu (kariérnímu) prospěchu – k důkazu o nadřazenosti árijské rasy, který by jejím autorovi přinesl uznání v rámci odborných kruhů sympatizujících s nacionálněsocialistickými rasovými teoriemi.

Středem zájmu poslední kapitoly věnované některému z kápů, s nimiž se autor vzpomínek v Osvětimi setkal, je Zigeuner (*Zigeuner kápo*). Jedná se o muže romského původu, který se svou přičinlivostí vypracoval na vedoucího jedné z *band*, které byly využívány k hloubení podzemních chodeb v Alpách. *Vybavuji si Ringa, zvaného Zigeuner kápo, jak se pomalu přibližuje k naší skupině, která rozmístěna na dřevěném lešení tloukla ocelovými kladivý do odolné skály. Vysoký, černovlasý Ringo s protáhlou snědou tváří a mohutným, orlím nosem. V jeho hluboce posazených očích, naivních a dětských, se zračila nenávid. Působil jako ospalá šelma, přesyčená a znuděná množstvím kořisti, ale schopná zabít jen pro potěšení* (s. 168).

Recenzovaná publikace se z kontextu obdobně laděných titulů vymyká. Liblavý výklad vede v rovině co možná neobjektivnější charakteristiky vybraných osob, snaží se o určitou formu svědectví, přičemž k hodnocení historických skutečností dochází především na základě odborníky doložených skutečností. Poněvadž se jedná o literárně vydané vzpomínky autora, jistěmu spisovateli subjektivnímu pohledu nelze zabránit. Tato jsou však dávana do souvislosti s jeho osobou a jsou usouvztažňována s vlivem kápů na možnou míru jeho přežití.

Právě v určité míře objektivitu spatřují originalnost a inovativnost recenzované publikace v kontextu literárně zaznamenaných vzpomínek přeživších nacistickou vyhlazovací mašinerii vydávaných v současné době. Domnívám se, že i z tohoto důvodu ji může využít odborná veřejnost k jistému doplnění poznatků z daného období, a to z fokusu osoby, jejíž život byl vybranými událostmi do značné míry ovlivněn

i po konci druhé světové války. Čtenáři-laici se prostřednictvím receptce výkladu mohou seznámit s každodenním životem za zdmi vyhlazovacích táborů, s hierarchií, která v nich panovala, nebo s interními či externími faktory, jež tvořily základ pro přežití v nich. V neposlední řadě lze tuto knihu percipovat v roviněarování před opakováním vybraných událostí druhé světové války v současné společnosti.

Milan Mašát

CORBIN, Alain: *Dějiny ticha od renesance do naší doby*. Praha: Argo 2022, 114 s. ISBN 978-80-257-3857-3.

V loňském roce vydalo nakladatelství Argo ve své edici každodenní život překlad knihy Alaina Corbina *Dějiny ticha od renesance do naší doby*, kterou z francouzského originálu *Histoire du silence de la Renaissance à nos jours* (2016) přeložil Jan Seidl. Francouzský historik Alain Corbin, z jehož prací je zapotřebí zmínit například publikace *Narcis a miazma. Pach a společenské představy 18. a 19. století* (2004, francouzské vydání 1982), *Věsnice „kanibalů“* (2011, fr. vydání 1993) nebo *Na stopě neznámému. Znovuzrození L. F. Pinagota* (2007, fr. vydání 1998) se ve svých dílech věnuje především francouzským kulturním dějinám 18.–20. století, dějinám mentalit a smyslů. Stejně tak i tématem recenzované práce *Dějiny ticha* jsou proměny smyslového vnímání a jejich reflexe v dobové literatuře.

Kniha je rozdělena do devíti samostatných kapitol a úvodní „předehry“, v níž Corbin hodnotí současnost jako dobu pretížnou všudypřítomným hlukem, hypermedializováním a neutichajícím přivalem slov, která se na jedince valí skrze neustálé připojení. Současný člověk se dle Corbina v této době ztrácí, je rozptylován a odváděn od svého vnitřního hlasu, usebrání a občasná přítomnost ticha v něm vyvolává spíše negativní pocity. Dle autora je však ticho jedním z atributů lidské společnosti, jehož přítomnost by neměla být přehlížena. V dalších kapitolách se proto pokouší pomocí citací z děl mnoha autorů přiblížit čtenáři jakým způsobem lidé v minulosti ticho prožívali a chápali, jaké mělo ticho taktiky a strukturu. Zároveň se též zabývá jeho významem pro dobovou společnost. Corbin využil především literární prameny, a to poezii, prózu, ale i církevní a historické texty evropských autorů z 16.–20. století.

Corbin ve svém díle nenabízí čtenáři žádné konkrétní výzkumné otázky či hypotézy nebo závěry, naopak jej nechává jednotlivé úryvky textů plně prožít, vstřebat a vcítit se do situací, které autoři popisují. Díky použitým citacím sám Corbin symbolicky mlčí a ponechává čtenáři prostor pro rozvoj vlastních myšlenek. Postupně vede čtenáře k rozjímání a zamyšlení se nad různými podobami, kterých ticho nabývá v souvislosti s lidským prožíváním. V publikaci je tak možné setkat se s tichem pokojů a budov, přírody, s náboženským tichem, ale i tichem milostným, nenávidným

a tragickým. Každé ticho má svoji vlastní texturu, místo v dějinách a ovlivňuje myšlení, rozhodování a chování lidí. Hledání a potřeba ticha prostupuje dle Corbina celými dějinami lidstva, byť sám autor si netroufá určit přesný počátek těchto tendencí. Již v antickém Řecku byl bůh Harpokratés zobrazovaný s prstem na ústech považován za boha ticha, který svým gestem vybízí k mlčení. Historicky se zásada zachovávat ticho týkala privilegovaných či posvátných míst, jako byly kostely, školy, armáda a okolnosti, které byly spojeny se zdvořilostí, slušností nebo podřízeností. V průběhu 19. století byla schopnost zachovávat ticho stále více podněcována a popularizována příručkami slušného chování, což mimo jiné zahrnovalo především zdržení se jakýchkoli tělesných zvuků, tedy krkání, pouštění větrů či zvuků spojených se sexuálním prožitkem. To, jak Corbin dokládá, eskalovalo do té míry, že se zdravotní obtíže žen způsobené z obavy pouštět větry na veřejnosti začaly označovat jako tzv. zelená nemoc. Corbin konstatuje, že od poloviny 19. století bylo umění mlčet či zachovávat ticho vnímáno jako záležitost dobrých mravů, diskretnosti, vychování a vzdělanosti a zároveň byl především v městském prostředí postupně snižován práh tolerance hluku. Sociální elity považovaly hlomoz a hlasité halekání za součást lidového chování, které bylo chápáno jako barbarské, a tudíž klesala míra ochoty jej tolerovat. K zásadní proměně smyslu, dosahu a textury ticha došlo podle Corbina v důsledku bojů první světové války, která znamenala zvukové peklo, obrovský a nepřetržitý rámus, do nějž se prolínal hluk zbraní, křik a utrpení i chroptění umírajících. Pokud do této doby znamenalo ticho úlevu či potěšení, v zákopech první světové války přinášelo paradoxně strach. Bylo silně provázáno s realitou smrti a smutku.

Corbinovy *Dějiny ticha* je možné číst a vnímat spíše jako filozofickou esej nežli historiografické dílo. Způsob, jakým je kniha zpracována, skutečně vyžaduje z hlediska nároků na čtenářovo porozumění a vnímavost naprosté ticho, čímž je v podstatě nemožné se do textu plně ponořit v hluku veřejných míst. Není od věci samotného autora podezírat, že se jedná o jeho záměr, kterým čtenáře přivádí k tomu, aby „slyšel“ ticho. Zcela jistě se jedná o velmi podnětnou práci, která otevírá řadu otázek (nabízí se například srovnání vnímání ticha v mimoevropských zemích) a zároveň poskytuje impulz v diskurzu psaní dějin smyslu a mentalit. Svým tématem je tato publikace v současné době, kdy můžeme mít pocit, že ztrácíme sami sebe, stále aktuálnějším.

Dagmar Kotorová

HANIČÁK, Ondřej – HANIČÁKOVÁ, Markéta – ŠÍL, Jiří: *Jan a Miloš: Paměti dvou generací opavské rodiny Čeledových*. Opava: Slezské zemské muzeum 2022, 303 s. ISBN 978-80-87789-89-6.

Pracovníci Slezského zemského muzea v Opavě manželé Haničákoví a Jiří Šíl představují v předkládané

publikaci vzpomínky dvou významných opavských podnikatelů, kteří podle jejich slov reprezentovali „muže v pozadí“ či „šedé eminence“ opavského veřejného života konce 19. a první půle 20. století. Do muzea se díky dceři Miloše Čeledy Věře Novákové počínaje rokem 1974 postupně dostala rozsáhlá pozůstalost rodiny Čeledových, která mimo jiné obsahuje memoárové texty obou jejich protagonistů, otce Jana a syna Miloše.

Jan Čeleďa se narodil v květnu 1846 v Čelíně u Dobříše do početné rodiny vesnického šenkýře, vystudoval v Praze hlavní školu pod vedením K. S. Amerlinga a stal se obchodním příručím. V roce 1871 přijal místo účetního u německé firmy W. Hirsch a syn v Opavě. Po různých peripetiích se osamostatnil a založil velkoobchod čajem, s nímž se pak rodina v dalších letech dočkala podnikatelského úspěchu. Jan se ovšem už v době svého studia stal přesvědčeným českým národovcem a opavské, v době jeho příchodu téměř výlučně německé prostředí pro něj znamenalo jistý šok. Sám si ovšem všiml, že okolí města, např. Kateřinky, v nichž se nejdříve ubytoval, obývá převážně obyvatelstvo česky mluvící, které ale sám považoval zejména vinou velmi nízké úrovně školského systému za zaostalé, žijící v područí německého a židovského kapitálu. Začal se živě zajímat o historii města a brzy navázal také přátelství s řadou uvědomělých Čechů, z nichž vynikal zejména lékař Jan Kolofík, jenž shodou okolností koupil se svou rodinou dům také na okraji Kateřinek. Přátelé se začali pravidelně scházet v různých zdejších hostincích, navázali další kontakty např. s novinářem Janem Zaccalem (redaktorem českého *Opavského týdeníku*), kateřinským kaplanem Antonínem Grudou a dalšími, s nimiž pak začali připravovat založení Matice Opavské. To se po různých peripetiích podařilo v roce 1875, kchem desetiletí již mohla matice zakoupit na Rybím trhem dům, v němž sídlí dodnes. V něm našla útočiště také původně kateřinská Národní beseda, v rámci níž se postupně, zásluhou Čeledy a jeho přátel, osamostatnil další české spolky, např. čtenářský a divadelní, ale zejména také Pěvecko-hudební spolek Křížkovský. Vrcholem úsilí českých vlastenců, k nimž se v roce 1880 přidal advokát Karel Stralil, se pak stalo po vzniku několika škol otevření českého gymnázia v roce 1883.

Sám Čeleďa ve svých pamětech líčí všechny tyto události poměrně stručně, vlastní osobu v nich pak popisuje skutečně jako „člověka v pozadí“, jenž zastával méně významné funkce zpravidla v oblasti účetnictví a organizační činnosti. Cenné jsou především jeho stručné charakteristiky všech přátel, kteří spolu s ním stáli u zrodu jmenovaných institucí. Jejich výčet, obohacený o některá méně známá jména ukazuje, že v poslední čtvrtině 19. století nebyla česká menšina v Opavě zdaleka tak nepatrná a bezvýznamná, jak se to snažila líčit německá nacionální propaganda. Autor tato svědectví propojuje s údaji o svém rodinném životě (oženil se v roce 1883, postupně se

mu narodili synové Miloš a Jaroslav a dcera Anežka) a o podnikatelských úspěších, jež mu umožnily, aby se stal také významným mecenášem českého veřejného života. Svůj velkoobchod pak od prvního desetiletí 20. století postupně předával nejstaršímu synovi Milošovi. Ačkoliv se ještě dožil vzniku samostatného Československa (zemřel v říjnu 1927 ve věku 82 let), své vzpomínky ukončil na počátku roku 1911 popisem náhlého úmrtí doktora Františka Stratila, jehož se stal bezprostředním svědkem.

Na vzpomínky svého otce téměř bezprostředně navazují memoáry Miloše Čeledy, které se obsahem i stylem od těch prvních dost odlišují. Miloš totiž popisuje i svá školní léta na opavských českých školách, zejména na gymnáziu, kdy patřil ke skupině „rebelů“, kteří nebyli spokojeni s úrovní výuky a snažili se obohatit své znalosti o poznatky z oblasti vědy, zejména filozofie. Miloš totiž na rozdíl od svého otce měl zřejmě daleko širší oblast zájmů, už v raném věku se u něj projevovalo jeho muzické nadání, jež pak postupně zúročoval řadou amatérských pokusů o hudební skladbu. Po zásahu svého otce převzal rodinný podnik, dále jej rozvíjel, zařadil se mezi příslušníky opavské vyšší střední třídy; tomu odpovídala i vila, kterou si nechal postavit na počátku 30. let na Kylešovském kopci. Množství jeho zájmů poznamenal a celkový styl jeho vzpomínek, jenž je mnohem košatější, obsáhlejší, jsou však řazeny problematicky, autor často přechází od jednoho tématu k druhému a porušuje chronologický sled událostí. Hluběji se zamýšlí nad svým světonázorem i postavením ve městě, jež se ve 20. století výrazně proměňovalo. Také on se čile věnoval českému národnímu životu, měl spoustu přátel mezi opavskými českými umělci a veřejnými pracovníky, pomáhal rozvoji Matice opavské a dalších českých spolků, spolupracoval ale např. také s národohospodářem Englišem. Jeho situace se pochopitelně velmi zkomplikovala koncem 30. let, v roce 1939 se rozhodl pro emigraci do Pardubic, kde pak v průběhu války dále rozvíjel zejména své podnikání. Do Opavy se vrátil hned po osvobození, podařilo se mu restituovat i vilu na Gudrichově ulici, podílel se na bohužel pouze krátkém rozvoji Ústavu pro zvelebování živností při Obchodní a živnostenské komoře v Opavě. Jeho podnikání skončilo po komunistickém převratu, byl mu vyměřen minimální důchod; aby vůbec uživil rodinu, byl nucen nastoupit jako knihovník do závodního klubu ROH n.p. Ostroj, kde působil až do svých 74 let. Zemřel v červnu 1958.

Tolik stručně k životopisu obou protagonistů předkládané edice. Ta je velmi bohatě členěna do tří základních oddílů a zejména díky tomu poskytuje čtenáři názorný vhled do celkové situace českého veřejného, podnikatelského i kulturního života Opavy (resp. české části jejich obyvatel) od poslední třetiny 19. až do 50. let 20. století. Do úvodní části zařadili editoři stručné životopisy obou autorů vzpomínek a popis dosud opomíjeného postavení představitelů

středních podnikatelských vrstev české společnosti ve vývoji města. Ve spojitosti s Milošem Čeledou zařazují pak také stručnou zmínku o jeho působení jako amatérského hudebního skladatele a soupis jeho známých skladeb, na něž byl patřičně hrdý.

Úvodní část se pak podrobněji zabývá vlastní editiční prací a použitými zdroji informací, postihuje podíl jednotlivých editorů na tvorbě celého díla a jejich práci nad oběma rukopisnými vzpomínkami. Je třeba zdůraznit, že si autoři velmi zodpovědně rozdělili editorskou práci, nevěnovali se pouze samotným vzpomínkám, ale prostudovali a zpracovali veškeré materiály, které doplňují vlastní obsah obou memoárů. Rozbor muzejních fondů, jež se vážou k rodině Čeledových, zpracoval Ondřej Haničák, Jiří Šil se věnoval analýze archivních fondů a sbírek (např. sčítacích operátů ze sledovaného období, adresářů města Opavy, fondů Památníku Petra Bezruče). Markéta Haničáková pak zpracovala velmi podrobný poznámkový aparát, jenž je zařazen vždy samostatně za každou stěžejní částí edice, a také úvod a seznam hudebních děl Miloše Čeledy. Jako historičku mne samozřejmě velmi zaujala péče, již editoři věnovali poznámkovému aparátu. Vycházejí v něm zejména z pramenného materiálu, uvádějí však také nejvýznamnější vydané historické publikace věnované sledovanému období a významným osobnostem Opavy. Bylo by zajisté možno vzpomenout ještě další podobná díla, ale pro celkovou orientaci čtenáře by to možná bylo spíše přítěží. Jako u většiny historických publikací vydaných péčí Slezského zemského muzea je jistou nevýhodou řazení poznámek za texty, to je ovšem ryze technický problém. Editoři jej zjednodušili alespoň rozdělením poznámkového aparátu do třech stěžejních částí.

Publikace je doplněna seznamem všech použitých zdrojů, zkratk, jmenným rejstříkem a dvojazyčným resumé (anglicky a německy). Editorův kolektiv je třeba skutečně vyzdvihnout a poděkovat mu za práci, již věnoval zprostředkování dosud téměř neznámé kapitoly českého veřejného života města Opavy v téměř stoletém období široké čtenářské obci. Věřím, že pracovníci Slezského zemského muzea budou i nadále v této nesmírně záslužné práci pokračovat.

Nina Pavelčíková

JEŽ, Radim – NOVÁKOVÁ, Lenka – PINDUR, David a kol.: Vratimov – jedno město, dva příběhy. Český Těšín: Muzeum Těšínska 2022, 640 s. ISBN 978-80-86696-64-5.

V roce 2022 vydalo Muzeum Těšínska rozsáhlou monografii o městě Vratimově. Dějiny obci Těšínska se staly poměrně výraznou doménou historické tvorby pracovníků muzea, kteří díky této vlastivědné práci získali výrazné zkušenosti s psaním dějin obcí a obrovský přehled o pramenech k této problematice.

Své dosavadní znalosti zúročili při sepisování historie původních vsí Vratimova a Horní Datyně. Vratimov je dnes městem a Horní Datyně jeho součástí. S dějinami těchto dvou lokalit, popř. dalších místních částí, se popasovali Radim Jež, Lenka Nováková a David Pindur. Přírodní poměry zhodnotili v jedné z kapitol Nela Kotásková (Muzeum Těšinska) a Petr Pyszko (Ostravská univerzita).

Vedoucím celého projektu a pracovního kolektivu byl David Pindur, který opatřil knihu obsáhlejším úvodem, v němž vysvětlil okolnosti vzniku tohoto díla, tzn. zadání úkolu vedením města Vratimov Muzeu Těšinska, a seznámil čtenáře s dosavadními pokusy o sepsání dějin lokality, protože toto rozhodně není první pokus. Následuje kapitola Radima Ježe o vývoji obecních symbolů a již zmíněná část o přírodních poměrech na území Vratimova.

Další kapitoly se věnují historii města Vratimova a osady Horní Datyně v chronologickém pořádku. Radim Jež začal nejstaršími dějinami – obdobím středověku a raného novověku. Vratimov byl klasičkou kolonizační vsí založenou během velké středověké kolonizace, pravděpodobně ve 13. století. Horní Datyně povstala podstatně později, pod názvem Lipová vznikla zřejmě za raně novověké vrchnostenské kolonizace v 16. století. Typ osídlení byl pro obě lokality stejný – lesní lánová ves. Podle autora této kapitoly souviselo osídlení Vratimova asi s kolonizačními aktivitami lužickosrbského šlechtického rodu Baruthů na pravém břehu řeky Ostravice.

David Pindur zpracoval samostatně dějiny po třicetileté válce až po konec první světové války, které rozdělil do dvou kapitol za období 1648–1848 a 1848–1918. V první z kapitol se věnoval nejdříve politickým událostem v širším kontextu, pak probíral změny ve vrchnostenské držbě obou sledovaných lokalit, podrobněji se zaměřil na hospodářské a sociální poměry zdejšího obyvatelstva, samosprávu a správu vesnic, náboženskou situaci, školství, chudinství a zdravotní záležitosti. Do svého textu o období od konce třicetileté války do zrušení poddanství zařadil také rozsahem nevelkou, ale jistě čtenářsky vítanou část s podnázvem Zajímavosti ze života obyvatelstva, v níž využil takové prameny jako gruntovníce, svatební smlouvy a pozůstalostní spisy. Pro období formování občanské společnosti po roce 1848 se autor soustředil na správní vývoj a s tím související dopady národnostního antagonismu, samostatnou podkapitolu věnoval komunální politice a představitelům obecní samosprávy. Nezapomněl přitom na stále podstatný význam zaniklých vrchnostenských statků, nyní velkostatků Kunčice a Šenov, z jejichž poddanství se obyvatelé museli nejdříve vyvázat. Jinak se však hospodářské záležitosti přesunuly do sféry průmyslu a živnosti, obyvatelé Vratimova a Horní Datyně se začali v rámci možnosti věnovat spolkové činnosti, což v textu Davida Pindura neschází stejně jako opět náboženské poměry,

školství atd. Kapitola je završena popisem důsledků první světové války pro obyvatelstvo obou sledovaných lokalit.

Kapitoly z období 20. století sepsal autorský tandem Lenka Nováková a David Pindur. Nejdříve se zabývali dobou první republiky, poté obdobím od Mnichova 1938 do února 1948, následně socialistickému režimu a vše završili kapitolou o současnosti města počínajíc Sametovou revolucí. Pro léta 1918–1938 věnovali hodně prostoru obecní samosprávě, hospodářským záležitostem (zejména továrně na celulózu a živnostem), školství v první republice, spolkovému životu, náboženské situaci apod. Vratimov byl vznikem první republiky hodně ovlivněn, o čemž asi nejlépe svědčí skutečnost, že téměř 20 % jeho obyvatelstva se při sčítání v roce 1921 přihlásilo k nově založené československé církvi. Po Mnichovu 1938 spadl Vratimov pod tzv. druhou republiku a posléze Protektorát Čechy a Morava. Autoři kapitoly se soustředili na popis živnostenských záležitostí a každodenního života v protektorátu. Důležitým tématem však také byla odbojová činnost a její důsledky pro obyvatele Vratimova a Horní Datyně. Nechybí samozřejmě podkapitoly o školství, náboženských poměrech, poválečné obnově.

Téměř 80 stran textu věnovali autoři popisu událostí po komunistickém převratu. Bylo to období značných změn ať už v územním vývoji, samosprávě a správě, či v hospodářských poměrech, výstavbě, školství, kultuře, společenském životě. Všechny tyto záležitosti byly autory reflektovány. Podobně se Lenka Nováková a David Pindur snažili věnovat různým tématům postkomunistického vývoje ve městě Vratimově, např. politickým poměrům, moderní výstavbě, ale taky třeba náboženství. Není bez zajímavosti, že při sčítání roku 2011 se ve Vratimově přihlásilo sedm osob k náboženství Jedi. Možná to nic nevyovídá o jejich víře, ale o pitomosti určitě, což je pro historika docela důležitý poznatek. Není totiž snadné v pramelech sledovat něco takového jako lidskou hloupost.

Na závěr zpracoval David Pindur zajímavý přehled místních názvů v prostoru Vratimova a zvláště Horní Datyně s často podrobným popisem. Tento soupis poukazuje na obrovský přehled autora o lokalitě. Celá kniha je důkazem, že autoři získali výborný přehled o tom, jak psát a tvořit dějiny obcí. Jejich devizou je zasazení obecních dějin do širokých souvislostí regionálního až státního vývoje. To však může narážet na problém opakování se, s čímž už trochu autoři bojují. Určité překrývání se může ukazovat třeba při srovnání této monografie a nedávno publikovaných dějin obce Řepiště, protože Vratimov a Řepiště spolu sousedí, takže jejich vývoj byl v některých obdobích a tématech podobný. Nic to nemění na faktu, že vznikla opět pozoruhodná a přínosná kniha.

KRIEGER, Wolfgang: *Partnerdienste : Die Beziehungen des BND zu den westlichen Geheimdiensten 1946–1968 / Security empire : The secret police in communist Eastern Europe*. Berlin: Ch. Links Verlag 2021, 431 s. ISBN 978-3-96289-088-9.

Nezávislá komisia historikov (UHK) skúma históriu BND a jej predchodcov od roku 1945 do roku 1968. Bola vymenovaná v roku 2011. Jej práca má byť nezávislá, a tiež má poskytovať informácie samotnej BND, ako sa vyrovnáť so svojou históriou. Komisia je financovaná z federálnych fondov a aj samotná BND poskytuje finančné prostriedky na financovanie tohto projektu. Celkovo bolo historikmi z tejto komisie doteraz vydaných štrnásť publikácií.

Zväzok, o ktorom je táto správa bol v poradí dvanástym vydaným, vyšiel v roku 2021 a skúma vzťah BND so západnými tajnými službami v rokoch 1946–1968. Autorom publikácie je Wolfgang Krieger, ktorý momentálne pôsobí na Univerzite v Marburgu ako profesor moderných dejín. Venuje sa predovšetkým histórii medzinárodných vzťahov a severoamerickým, britským a francúzsky dejinám od 19. storočia. V posledných rokoch sa zamerá na históriu spravodajských služieb. Vydal niekoľko publikácií, ktoré sa venujú svetu tajných služieb ako napr. *Die Auslandsaufklärung des BND. Operation, Analysen, Netzwerk* alebo *Die Deutschen Geheimdienste. Vom Wiener Kongress bis zum Cyber War*.

Samotná kniha *Partnerdienste* je rozdelená na tri časti. V prvej autor skúma spravodajské vzťahy medzi americkou a nemeckou tajnou službou. Táto kapitola je v knihe najrozsiahlejšou. Druhá časť je zameraná na vzťahy medzi nemeckou a francúzskou spravodajskou službou a posledná sleduje vzťahy na poli britsko-nemeckých vzťahov, ktoré označuje ako neskoré.

Partnerstvo, ktoré popisuje kniha je založené na dobrovoľnej spolupráci medzi západnými tajnými službami, čo je dávané do protikladu k sovietskemu modelu, pri ktorom išlo o podriadenie spojeneckých tajných služieb sovietskym záujmom. Táto spolupráca vychádzala zo vzoru britskej a americkej kooperácie počas druhej svetovej vojny. Ako však autor píše, pri vzniku BND nešlo ešte o rovnocennú spoluprácu, ako bola napr. tá britsko-americká, pretože stále existovali tajné informácie, o ktoré sa anglosaské krajiny nechceli deliť. Autor ďalej upresňuje, že až do roku 1956 sa nedá hovoriť o nemeckej zahraničnej tajnej službe, pretože tá bola podriadená najskôr americkej armáde a potom CIA. Od roku 1951 existovala nezáväzná dohoda, aby sa z nej stala západonemecká tajná služba. Francúzsko sa už od začiatku chopilo iniciatívy na spoluprácu, Británia sa pridala v roku 1954.

Autor si pokladá otázku ako je možné, že spolupráca medzi tajnými službami vznikala tak dlho, zatiaľ čo v iných oblastiach ako armáda či polícia bola spolupráca medzi štátmi vďaka.

A až ako druhú svetovú vojnu uvádza ako medzník pri ktorom sa rozvinula idea, že demokratické štáty potrebujú tajné služby, aby boli schopné poraziť nedemokratické štáty. Pred druhou svetovou vojnou bola špiónážna činnosť považovaná za „špinavú“ záležitosť. Po jej skončení však boli odbojári v oslobodených štátoch považovaní za hrdinov. Samozrejme v prípade, že došlo k odhaleniu ich činov. Počas celej studenej vojny sa tajné služby stávali predmetom novinových správ, parlamentných diskusií atď. Americké, britské či francúzske tajné služby sa mohli odvolávať práve na svoju „hrdinskú“ úlohu v druhej svetovej vojne.

Samotné vydanie knihy sa tiahlo niekoľko rokov, hlavne z dôvodu námietok, ktoré vznášali partnerské spravodajské služby. Takže keď ľudia zo CIA či britskej tajnej služby namietli proti niektorým informáciám, tie museli byť vymazané. Stalo sa tak aj v prípadoch, keď bolo možné udalosti rekonštruovať z verejne dostupných zdrojov. Ako autor píše, takéto zásahy, hlavne zo strany USA, sa diali prevažne v prípadoch, keď sa BND stávala nástrojom pre americké záujmy. Američania sa pokúšali počas operácií v treťom svete naliehať na BND, aby využívala svoje zdroje a vplyv, a aby bola západonemecká zahraničná politika v súlade s americkými záujmami. Aby mohli byť takéto prípady publikované v knihe nepomohlo ani to, že už boli predtým uverejnené v dennikoch *Spiegel* či *New York Times*. Preto v publikácii dochádza k tomu, že na niektorých miestach, sú slová či vety začiatnené.

Čo sa však týka sprístupnenia archívnych zdrojov spravodajských služieb autor poukazuje na to, že bez tých amerických by podobná práca nebola možná. A aj keď v USA sú postupne od 90. rokov odtajnené mnohé dokumenty, tak tajné služby nie sú povinné ani po určitom čase doručiť spisy do Národného archívu. Čo sa týka britských či francúzskych tajných služieb, tak tie sú na tom so zverejňovaním omnoho horšie.

Kniha aj tak prináša na tomto poli mnoho nových informácií, ktoré doteraz neboli zverejnené, či preskúmané. Je prínosom v téme spravodajských služieb. Sprístupnenie archívnych materiálov spravodajských služieb viac ako tridsať rokov od skončenia studenej vojny, by malo byť v tomto období už samozrejmosťou. Hlavne pokiaľ sa jedná o dokumenty, o ktoré sa opiera aj táto kniha a sú päťdesiat a viac rokov staré. Pravdepodobne už neexistuje oprávnený dôvod na zatajovanie týchto informácií.

Maroš Janík

HANUŠ, Jiří – SUK, Jiří (eds.): *Dobrodružství historické interpretace*. Brno: Masarykova univerzita 2021, 291 s. ISBN 978-80-210-9864-0.

Nedílnou súčasťou historickej vedy a „psaní dejín“ jsou již desetiletí vedené debaty o smyslu historie, možnosti

objektivního historického bádání, o historiografii jako disciplíně pohybující se mezi fakty a fikcí, o možnostech interpretace nebo o vztahu dějepiscectví a beletrie a mnoho dalších. Každá generace historiků pak tyto otázky a aktuální teoretické koncepty reflektuje a vědomě či nevědomě promítá do svého badatelského a tvůrčího přístupu. V rámci teoreticko-vědního pole tvorby odborných historických textů pro téměř každou generaci historiků existují stěžejní publikace, které shrnují a diskutují dosavadní koncepty, tendence a přístupy v historiografii. V současné době je stále jednou z hlavních prací zabývajících se problémy moderního dějepiscectví kniha britského historika Richarda J. Evansa *Na obranu historie* (Praha 2019), v níž se autor zabývá diskurzem o dějinách, vztahem mezi historickou skutečností a způsobem, jakým je o ní psáno a jak je interpretována. Tato kniha posloužila také jako inspirace pro vznik kolektivního sborníku *Dobrodružství historické interpretace* pod edičním vedením historiků Jiřího Hanuše a Jiřího Suka.

Publikace je souborem devatenácti esejí, v nichž autoři na příkladu svých vlastních historických knih popisují tvůrčí proces, kterým při jejich psaní prošli. Cílem autorů nebylo striktně následovat Evansův způsob přístupu ke knize – tedy vyloučit, jak bylo konkrétní dílo vystavěno, uspořádáno a proč –, ale možnost vydat se i alternativní cestou a popsat vedle problémů s narativem a uspořádáním publikace také problémy s přístupem k pramenům a s jejich množstvím, s koncepcí a žánrovým vymezením díla a v neposlední řadě také s problematikou metodologického přístupu. Velmi různorodý je také kolektiv autorů, kteří do publikace přispěli, a to jak věkem, tak odborným zájmem. Čtenář se tak může seznámit s poměrně širokým spektrem témat z období od středověku až po soudobé dějiny, přičemž nechybí ani příspěvky o prolínání politologie s historií a o možnostech mezioborového výzkumu. Právě tato pestrost a zároveň i osobitost stylů, kterými jsou jednotlivé eseje napsány, jsou velkým kladem této publikace.

Jako hlavní problémy a nástrahy, které autoři ve svých textech popisují a jež se neodmyslitelně pojí s historickým bádáním, jsou postupně představovány otázky přejímání či inspirace výzkumnými metodami z jiných oborů (ať už antropologie, sociologie, či politologie) a jejich následné uplatnění; tápání a určitá nahodilost při volbě výzkumného tématu, vypořádání se s nástrahami při pokusech o sjednocení a uspořádání všech událostí a dějů, jež se v průběhu výzkumu na hlavní téma nabalují, a o jejich srozumitelnou prezentaci a v neposlední řadě samozřejmě otázka dostupnosti pramenů k danému tématu. Vedle těchto „technických“ komplikací, které jsou zřejmé a o nichž je možné se dozvědět již v prvních hodinách historického prosemináře, otvírá řada textů představené publikace i otázky daleko komplexnější a teoretičtější. Vícekrát zmíněným námětem, zejména v rámci uplatnění biografické metody, je nebezpečí

emocionální zainteresovanosti a přimknutí k „hlavnímu hrdinovi“, což se negativně promítá ve ztrátě badatelovy kritičnosti, v přehledu o celkovém rámci výzkumu a ve schopnosti interpretace. S tzv. prameny osobní povahy, jež jsou pro tvorbu biografii využívány, je dále spojeno i určité morální dilemma, které si řada historiků uvědomuje, a sice do jaké míry je v pořádku využít a publikovat soukromé či intimní záznamy z deníků a kde se nachází pomyslná časová hranice, po jejímž překročení se postavy z historie stávají jen studijním materiálem, u nějž se již neřeší hranice intimity a studu.

Kromě problematiky náležející k jednotlivým metodám výzkumu, je ještě větší výzvou zamyslet se nad poskytnutými podněty spojenými s dopadem a vlivem historického díla na čtenáře. Některé z příspěvků patřičně upozorňují na „sílu“, kterou historikové při psaní svých děl oplývají, neboť jejich interpretace ovlivňují jednak přemýšlení budoucích generací, jednak nahlížení na prožitá události uložené v kolektivní paměti. Autoři tak vyzdvihují fakt, že každý historik by si měl při „psaní dějin“ dostatečně uvědomovat svoji zodpovědnost. V tomto ohledu nelze než souhlasit.

Jedinou věcí, s níž je v této publikaci možné nesouhlasit, je krátký povzdech docenta Smetany v samém úvodu jeho eseje. Vyjadřuje v něm pochybnosti o míře čtenářského zájmu, jehož bude tato ze „sebestředných“ textů sestavená kniha schopna dosáhnout. Takovýto pesimismus zcela jistě není na místě, autorův záměr byl naplněn a dal tak vzniknout velmi inspirativní a bohatě s říct i důležité publikaci, která si své čtenáře najde nejen v řadách studentů historie.

Dagmar Kotorová

REGINÁČOVÁ, Nikola: *Košice a sčítania obyvateľov : Vývoj počtu obyvateľov Košíc v rokoch 1800–1921*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2020, 164 s. ISBN 978-80-8152-894-1.

Odborná asistentka katedry historie Filozofické fakulty UPJŠ v Košicích Nikola Regináčová se už poměrně dlouho ve svém výzkumu zabývá historickou demografií a soustřeďuje svůj zájem na centrum východního Slovenska – Košice. V knize vydané v roce 2020 se rozhodla představit a analyzovat především jeden z důležitých demografických pramenů – soupisy obyvatel či posléze sčítání lidu.

Český historik nebo speciálně historický demograf nepochybně ocení už první kapitulu knihy, ve které autorka popisuje prameny, jejich limity a výpovědní hodnotu. Zajímavé je to především proto, že soupisná a sčítací praxe byla v Uhrách poněkud odlišná od českých zemí či lépe řečeno dědičných rakouských zemí, do nichž české země spadaly. Odlišné to bylo ještě dříve, než se monarchie rozdělila na Předlitavsko a Zalitavsko, protože Uhry jednaly i ve statistické

sféře velmi samostatně už před rokem 1867. Fakticky byla sčítání po tomto roce mezi oběma částmi monarchie podobnější než předtím, jelikož existovala mezinárodní snaha cenzy sjednotit.

Podobně jako v českých zemích se dá pro Uherско hovořit zhruba do poloviny 19. století o soupisech obyvatel, poté o sčítáních, ale neplatí to docela. V Uhrách se do poloviny 19. století prováděly soupisy duší (*Conscriptio Animarum*), které nevyhotovovaly vojenské orgány, nýbrž byly v podstatě dílem městských správ. Proto se třeba dochovaly souvislé řady pro město Košice. Teprve při soupisu 1850/1851 bylo angažováno vojsko v důsledku nastolení jakési vojenské diktatury v Uhrách v souvislosti s neoabsolutismem, ale výsledek nebyl uspokojivý, takže sčítání 1857 bylo provedeno jako oprava předchozího soupisu bez angažmá vojska. Zatímco v českých zemích byl soupis 1850/1851 v podstatě stejný jako předchozí soupisy, v Uhrách bychom už soupis 1850/1851 možná mohli charakterizovat jako sčítání. Dokonce se dochovaly sčítací operáty velmi podobné listům z následujících sčítání. Charakteristika těchto pramenů je tedy pro českého badatele nesmírně důležitá z hlediska komparace.

Autorka se v popisu pramenů opírá o zajímavou literaturu, rozhodně nezůstala jen u slovenských, popř. českých titulů. Upozornila třeba na článek Kataríny Prochazkové ve *Wiener Linguistische Gazette*, což jistě není pro historiky běžná četba, k problematice sčítání lidu. Překvapilo mě, že podle Kataríny Prochazkové (alespoň tak to vyjadřuje Nikola Regináčová) hojně využívaný odkaz *detto* byl zneužíván k zařazení osob k německé národnosti (či jazyku?) při sčítání 1910. Nevím, zda toto byla opravdu častá praxe. Osobně nemám pocit, že bych se s něčím takovým ve sčítacích operátech a statistických setkal.

Většina práce je ovšem logicky věnována statistické analýze soupisů a sčítání pro město Košice. Autorka všechny dochované prameny excerpovala a snažila se z nich získat nějaké informace, např. počty domů, bytů, obyvatel, a to i zvlášť pro jednotlivé městské části, populační struktury apod. Samozřejmě se vždy musela ohlížet na kvalitu a informativnost pramene, jež byla různá. Rozdělila tedy základní analýzy podle

období na periody 1800–1857 a 1869–1921. Soupisy let 1800–1857 byly informativně chudší a třídění dat neumožňovalo příliš dobré rozbor, přesto se autorka pokusila něco vytáhnout, např. určité sociální struktury, a to třeba zvlášť pro židovskou populaci. Sčítání z let 1869–1921 zpracovala víceméně standardním způsobem, jak to známe i z českého prostředí. V poslední kapitole se pak pokusila podchytit migraci košických obyvatel na podkladě sčítání od roku 1869.

Autorka se snažila některé vývojové jevy vysvětlit s pomocí kronikářských a jiných záznamů, což bylo pro pochopení populačních trendů docela důležité a přínosné. Myslím si ale, že by bylo dobré některé informace kriticky zhodnotit, protože se často jedná o dobové prameny, které nemusí být přesné. Bylo třeba vhodné, že autorka využila zprávy kronikáře Jozefa Tutka o šíření moru v Košicích v letech 1809 a 1810, ale měla také vysvětlit, že v té době se nemohlo jednat o skutečný mor.

Z odborného hlediska pracovala autorka zodpovědně, jen tu a tam jí unikly drobné terminologické chyby, např. v používání procent a procentuálních bodů, či v záměně slova *pohyb* za *pohyb* (místo pohybu, viz s. 105). Z terminologického hlediska není asi vhodné označovat karolinské soupisy podle daně z hlavy jako celostátní sčítání. Poněkud vážnější nedostatek se objevil při analýze skladby obyvatel podle věku, v níž autorka použila věkovou skupinu 0–5 let, která je ale nesrovnatelná s ostatními pětiletými skupinami, protože je šestiletá. V tomto případě asi nejsou výsledky úplně přesné, ale nedokážu to zcela určit, protože třeba v grafu 22 byla sice uvedena skupina 0–5, ale zároveň skupina 5–9, což by se překrývalo. Validitou dat si tedy nejsem jistý.

Knihy Nikoloy Regináčové je jedním z mála pokusů o historickodemografický výzkum ve slovenské historiografii, takže mě velmi těší autorčin zájem a snaha. Výsledkem je možná teritoriálně malá, ale zajímavá analýza populace významného slovenského města. Věřím a doufám, že Nikola Regináčová bude ve výzkumu pokračovat a rozšíří ho o další demografické aspekty. Multikulturní lokalita jako Košice by si to nepochybně zasloužila.

Radek Lipovskí